

KOSZTOLÁNCZY TIBOR–NEMESKÉRI ERIKA

„Sokszavú herold”

Magyar költő kilencszáztizenkilencben¹

I.

Babits Mihály 1919 augusztusában kezdte el írni *Magyar költő kilencszáztizenkilencben* című önvallomását, amely az újrainduló Nyugat első közleményeként jelent meg.² Babits megszólalásának közvetlen oka az a bejelentés volt, miszerint a Kisfaludy és a Petőfi Társaság megvizsgálja tagjainak diktatúra alatti viselkedését. Babits az esszé *Vita*-részében tagadja a társaságok felhatalmazását, hogy politikai vélemények és nyilatkozatok fölött ítélkezzenek. A tagságok elnyerését egyfajta kitüntetésnek tekinti – amivel viszont nem járhat együtt a többség nézeteinek elfogadása –, és részben helytálló érvekkel, részben rabulisztikába hajló okfejtéssel cáfolja, hogy ő maga „nemzete kárát kívánva” szólalt volna meg.³ Az esszé második, *Vallomás* alcímet viselő része az önváddal való küzdés dokumentuma, Babits itt eszméit és cselekedeteit megtévedt, de jó útra tért konzervatívként idézi fel. Ítélszékül a nemzetet jelöli ki, vagyis olyan fórumot nevez meg, amely előtt a „tárgyalás” nem tartható meg – másfelől a törvényszéki beszéd műfaji kereteit is fokozatosan lazítja, hiszen *argumentumként* versekben összegzi mondandóját.

A *Magyar költő...* szélsőséges reakciókat váltott ki, elutasították jobbról és balról,⁴ majd az esszé Babits megítélésére a Horthy-korszakban, illetve 1948 után is jelentős mértékben kihatott.

II.

A *Magyar költő...* könyv alakban először 1929-ben, az Athenaeum által kiadott *Élet és irodalom* című esszégyűjteményben jelent meg.⁵ Babits több helyütt átalakította a szöveget, a módosítások egy kivétellel a *Vallomás*-részét érintették. A kommunistákra

¹ Tanulmányunkban a Babits-szövegeket betűhíven közöljük. Kivételt teszünk az *i, ö, u, ü* ékezesénél, ezeket a magánhangzókat a mai helyesírás szabályai szerint ékezzük, minthogy a kéziratokban jelölésük gyakran elmosódó vagy egyszerűsített, másfelől a szerzői szándék sem a gépiratokból, sem az egykorú nyomtatott szövegekből nem rekonstruálható egyértelműen. A törlések < >, a beszúrások |: | között olvashatóak. Babits a ceruzairásos szövegekben bizonyos betűket, szórészteket megvastagított – ezekre a korrekciókra, miként a gépiratos betűvesztésekre, nem utalunk.

² BABITS Mihály, *Magyar költő kilencszáztizenkilencben: Vita és vallomás*, Nyugat 1919. november, 911–929. (A továbbiakban: Ny.)

³ Ny 917.

⁴ *A vádlott: Babits Mihály. Dokumentumok (1915–1920)*, szerk. TÉGLÁS János, Universitas, Budapest, 1996, 416–423.; 427–431.

⁵ BABITS Mihály, *Élet és irodalom*, Athenaeum, Budapest, 1929, 43–67. (A továbbiakban: ÉI.)

értett „gazok” kitévelt kétszer elhagyta,⁶ illetve a „Hazám! ma mikor” kezdetű versben a „vörös gazok” kifejezést „bitangok”-ra cserélte.⁷ Egy ponton saját politikai szerepvállalásának jelentőségét kisebbitette,⁸ és 1929-ben általánosítva fogalmazta meg azon tapasztalatait, amelyekkel először az 1910-es évek elején, a tanári áthelyezése körül lezajlott sajtópolémia során szembesült.⁹ Természetesen minden változtatás egyben értelmi módosulásokat is eredményez, mégis inkább stiláris megfontolások indokolhatták az „Igaz, tettünk valamit evvel a nyelvvel...” kezdetű rész átalakítását, amelynek folytatásában Babits törölte azt a megjegyzést is, amellyel fordítói tevékenységét emelte ki – ennek hangsúlyozására 1929-ben már nem volt szükség.¹⁰

Babits egészében elhagyta azt a szövegegyeséget, amelyben a kommün alatti, bölcsészkar tanári működésének körülményeit részletezte – 1919-es önmagát itt a történészek elszenvedőjeként jelenítette meg:

Talán csak nem gondoljátok, hogy őket szerettem? Az én népemet tépték, pusztították. Rokonaim éhezve, vagonkájukat, állásukat veszítve, sőt halálra jegyezve lappangtak, vagy menekültek, ki az országból. Mi volt a bűnük? Egy vélemény, amely kezdett az enyém is lenni. Én pedig ott ültem a Katedrán, mely a Vörös Ország ifjúságának mesterévé avatott, a Katedrán, mely a Megtiszteltetés helye helyett a Szégyen padja lett; de az ifjúság nagy ragaszkodása, annyi várakozás s bizalom ott tartott. A Katedrán, hova azok tettek...

...Engedd meg, nemzetem: magamról beszélek,

⁶ Ny 922.: „eszköz lettél Te is a Gazok kezében”; ÉI 58.: „eszköz lettél Te is”. – Ny 922.: „S mert téptek a Gazok,”; ÉI 58.: „S mert téptek akik téptek,”.

⁷ Ny 923.; ÉI 59.

⁸ Ny 917.: „Igaz, súlyosan érzem, rossz politikus voltam. Oly szavak jöttek ki ajkamon, melyek a sötét sors végzetes eszközévé váltak.”; ÉI 53.: „Igaz, meglehet, rossz politikus voltam. Talán oly szavak is jöttek ki ajkamon, melyek a sötét sors végzetes eszközévé váltak.”

⁹ Ny 926.: „Büszkén viselte ezt a bélyeget; [ti. a művészi forradalmáré] mint az ellentétes vádakat is; mert a Népszava is hajrázott ellene, egy szegény Napoleon, harcolva tollal nem kevésbé rosszul, mint majdan ágyúkkal. Hol »zsidóbérenc« volt, hol »kongregánista«. Ő nem politizált.”; ÉI 62–63.: „Büszkén viselte ezt a bélyeget; mint az ellentétes vádakat is; mert nem illett ő a skatulyába, s változatos és kétes színekben állt a világ előtt: hol »zsidóbérenc« volt, hol »kongregánista«. Ő nem politizált.” A polémia összefoglalását lásd: BABITS Mihály *Levelezése (1911–1912)*, szerk. SÁLI Erika, Magyar Könyvklub, Budapest, 2003, 239–240.

¹⁰ Ny 924.: „Igaz, tettünk valamit evvel a nyelvvel, ami nem volt kicsiség; tettünk valamit evvel a kultúrával; s aligha van ma magyar ifjú, ha valóban a Kultúra gyermeke, aki ne tartoznék nekünk valamivel – de hát fontos itten a Kultúra? – s különben, aki oly intelligens, hogy érti, amit tettünk, vagy oly jóhiszemű, hogy el is ismeri: az már bizonyos maga is hazaáruló egy kicsit – mert olyan ország ez! Majd könyveinkből élünk, míg el nem fogy – azaz antikvárnak eladogatott könyvtárunk árából – ez várja Magyarországon »az emberélet útjának felén«, aki igazán komoly kultúrát mert csinálni (Dantét is fordította, és Shakespeare[-]t többek közt) egy fél életen át!”; ÉI 60.: „Igaz, vannak itt adósaink, mert adtunk valamit, tettünk valamit – de amit tettünk, a Szellemmel tettük, nyelvvel és kultúrával – és hát fontos itten a Kultúra? – s különben, aki oly intelligens, hogy érti, amit tettünk, vagy oly jóhiszemű, hogy el is ismeri: az már bizonyos maga is hazaáruló egy kicsit – mert olyan ország ez! Majd könyveinkből élünk, míg el nem fogy, – azaz antikvárnak eladogatott könyvtárunk árából – ez várja Magyarországon »az emberélet útjának felén«, aki kultúrát mert csinálni – politika nélkül – egy fél életen át!” – Mindemellett a Szekfü Gyulára vonatkozó „szegény” jelzőt (Ny 923.) „a sokar-ütött”-re cserélte (ÉI 59.).

Babits Mihályról,

egész személyesen: mert visszafojthatatlanul lírikus vagyok; és egyéni bánat tép, egyéni emlékek fojtogatnak, egyéni tiltakozás robban ki belőlem. Miért tettek ők engem a Vörös Mesterré? Nem tagadnám és nem szégyenleném; de a valóság az, hogy nem voltam az ő elveik embere – még elveiké sem – még eleinte sem.

Ma is emlékszem a tavaszi estére – egy-két héttel az ő diktatúrájuk előtt – amikor eljött hozzám a két Barát: a szélkakas Költő, minden világnézetek lovagja, s az esoterikus Filozófus, az elvarázsolt gondolatgombolyító. Úgy volt ő elvarázsolva, hogy csomót látott ott is, ahol nem volt, s csomót kötött, ahol bontani vélt; a Költő pedig, szegény szélkakas, neki forogni kellett minden szélre, mert azt hitte, hogy minden szél az Istentől jó; ez volt a vallása. Én sokat hadakoztam velük azelőtt a papiroson, mert nem voltak egészen ártalmatlanok a papiroson. Mégis hozzám jöttek, bízva liberáлизmusomban és lovagiasságomban, amelynek sok jelét adtam velük szemben is; kértek, hogy vegyem fel az üldözött kommunisták ügyét, lépjek be pártjukba: akik szenvednek egy szent Eszme miatt; akiket akkor börtönről börtönré vertek és hajszoltak, vagy kergetve bujkálniuk kellett. De én nem tettem ezt.

– Ez az eszme énnekem nem eszmém – feleltem. – Mert ez az eszme jogosnak hirdeti az Erőszakot és veszedelmes a Szabadságra. Én pedig a Szabadság híve vagyok és ellensége az Erőszaknak.

Néhány nap múlva a szél-sárkány költőt és a gombolyag filozófust fölvitte a szél a Hatalom polcára. Csináltak ekkor egy loyális gesztust, s engem, akit előbb már sok lelkes kívánság és jóakarató buzgalom az Ifjúság mesterévé jelölt – fölültettek a Vörös Katedrára. Nekik vált dicsőségükre, nem nekem. Loyális akartam mégis lenni én is – loyális nem velük, hanem a Forradalommal – mert még ott melegegett együgyű poéta-szívekben, ott melegegett a lelkes ifjúságban, ott melegegett a „nemzet lelkében” a virágos, vértelen októbervégi nap emléke, mely megszabadított a háborútól. S elgondoltam, mily forradalmi a Tudomány, mily forradalmi maga az Igazság, mely nem kérdezi a fönnálló hatalmat, nem tekint a megszentelt előítéletekre: hozza az újat, s önmagától omlik szét a régi: – erre gondoltam, és akkor ott egy szép megnyitó frázisban meghajtottam a „Tudomány komoly zászlóját a Forradalom vörös lobogója előtt”.

...Ó jaj! így hajtogattuk egymás előtt a zászlókat, különböző loyális gesztusokkal, bolondul, mint a vak színészek, akik nem látják, hogy a színház ég! Körülöttem ekkor még sovinizta magyarok örültek a Proletárdiktatúrának: „ez a legjobb atout!” „nincsen más választás” – mondogatták. De¹¹

Babits a szövegben a kommün eszméitől és funkcionáriusaitól megpróbált minél jobban elhatárolódni. Az öt megkönyező két újsütetű kommunistát, Lukács Györgyöt és Balázs Bélát veszélyes politikai kalandorként jellemezte; kinevezését az őszirózsás forradalom eredményének tekintette, és „megnyitó” gesztusáról is azt állította, hogy

¹¹ Ny 920–922. Innen Babits az 1929-es változatba átemelt két mondatot (920. p. 35. sor, illetve 921. p. 3–7. sorok, utóbbiban a megszólítás módosításával), lásd a 146. oldalon.

ily módon az októberi forradalom előtt tisztelgett. Mindezt az esszé megjelenése előtt pár héttel a Diákkultúra című lapban egyértelműbben is kifejtette:

A diktatúrához tulajdonképpen semmi közöm sem volt. [...] Az egyetemi katedrára már jóval a diktatúra előtt jelöltek ki.

A diktatúra előtt 10 nappal történt, hogy Lukács György és Balázs Béla eljöttek hozzám. Arra akartak rábírní, hogy lépjek be a kommunista pártba. Ezt kereken megtagadtam, minthogy a kommunizmusnak híve nem voltam. Ennek ellenére, mielőtt népbiztos lett Lukács, mégis kinevezett.

Ebből azt következtettem, hogy ez nem volt politikai jellegű kinevezés. Hisz tudta, hogy nem vagyok kommunista érzelmű, mégis kinevezett. Tőle ezt liberális jellegű cselekedetnek tekinttem.

Amikor első órám az azt mondtam, hogy a „tudomány zászlaját meghajtom a forradalom lobogója előtt” – ami akkor a hallgatóságban nagy lelkesedést keltett –, evvel természetesen az októberi forradalomra gondoltam: hisz a márciusi államcsínyt nem nevezhettem forradalomnak. Úgy is értette mindenki; és nem is lepett meg senkit ez a kifejezés; mert mindenki tudta, hogy a forradalomnak, mely megszabadított a háborútól, híve vagyok. Nem szabad elfeledni azt sem, hogy a forradalom adta nekem a katedrát, s tartoztam a forradalomnak a loyális elismerés egy aktusával.¹²

Noha Babits sem az esszében, sem az interjúban *nem állította*, hogy kinevezése még a Károlyi-rendszerben megtörtént volna, sajátos megfogalmazásait olvasva („előbb már sok lelkes kívánság és jóakarató buzgalom az Ifjúság mesterévé jelölt”, illetve: „Az egyetemi katedrára már jóval a diktatúra előtt jelöltek ki”, „a forradalom [ti. az októberi] adta nekem a katedrát”) az a benyomásunk támadhat, mintha Lukács csak hozzájárult volna a processzus lezárásához.

Babits 1919-es egyetemi státuszának tisztázásához érdemes egészen 1918 őszéig visszatekintenünk. A Károlyi-kormány kultuszminisztere, Lovász Márton november 29-én (királyi jelzőtől időközben megfosztott) Budapesti Magyar Tudományegyetem jogi karának három professzorát nyugdíjazta, és helyükre protezsáltjainak, Rónai Zoltánnak és Varga Jenőnek a kinevezését forszírozta, majd lépéseket tett további státuszok felszabadítására.¹³ Az egyetem halogató taktikához folyamodott.¹⁴

¹² SZABÓ Tivadar, *Babits Mihály*, Diákkultúra 1919. október 20., 8. Az interjút újraközölte Téglás János az „Itt a halk és komoly beszéd ideje”. *Interjúk, nyilatkozatok, vallomások* című gyűjteményben (Pátria Könyvek, Budapest, 1993, 27–30.). A Diákkultúra négy számot megért jobboldali lap volt, először 1919. március 15-én jelent meg, majd működését a kommün után folytatta. A 2. számban a Babits-interjú mellett Lendvai István versei is helyet kaptak (4–5.), illetve Kelemen Géza karikírozta a budapesti Marx–Engels munkásegyletem tavaszi-nyári működését (7–8.). A december 15-i, 3–4. szám élen Szabó Dezső *A magyar renaissance-hoz* című programcikke olvasható (2–3.), e számban Babits Mihály fordítással szerepelt (*Dante és Itália: A Purgatórium hatodik énekéből*, 7–8.).

¹³ LITVÁN György, *A forradalmi kormány és a budapesti tudományegyetem erőpróbája 1918–1919 fordulóján*, *Történelmi Szemle* 1968/4., 402–403.

¹⁴ Rónai Zoltán (1880–1940) ügyvéd, az egyik kinevezendő, pár hét múlva a Berinkey-kormány államtitkára lett, majd a diktatúra alatt igazságügyi népbiztosként működött, ő szervezte meg a forradalmi törvényszékek hálózatát. A másik jelölt, Varga Jenő (1879–1964) felsőkereskedelmi iskolai tanár,

1919. január 19-én Kunfi Zsigmond vette át a közoktatásügyi tárcát, és január 22-én leiratban értesítette a budapesti egyetem tanácsát, hogy a jogi karra hét új professzort nevezett ki (közöttük Rónait és Vargát). Esküjük letételét az egyetem – a miniszter eljárását törvénysértőnek tekintve – visszautasította, ám oktatói munkájukat nem akadályozta meg; az eskütételre február 4-én Berinkegy Dénes miniszterelnök előtt került sor. Kunfi az egyetem autonómiáját még aznap felfüggesztette, és egyúttal Jászi Oszkárt, az új oktatók egyikét kormánybiztosként rendelte ki az intézmény megrendezésére.¹⁵

Kunfinak szándékában állhatott, hogy a bölcsészkarra szintén új tanárokat hozzon, néhány napilap közzé is tette, hogy Babits a nyugalomba vonuló Beöthy Zsolt utóda lesz az esztétika tanszéken, és hogy katedrát kap Fülep Lajos és Lukács György esztéta, Fogarasi Béla filozófus, Hevesy György fizikus és Révay József klasszika filológus.¹⁶ Babits több gratuláló levelet kapott – ez is hozzájárulhatott ahhoz, hogy a szakirodalomba a januári kinevezés tényként került be.¹⁷ Ezt alátámasztó dokumentumokat azonban nem találtunk, a következő hetek sajtója is csak latolgatta, hogyan alakulnak majd a bölcsészkar reformok.¹⁸ E kinevezések megtörténte a budapesti

a diktatúra alatt szintén népbiztos; 1920-ban Szovjet-Oroszországba emigrált, évtizedekig a totalitárius rezsimet szolgálta.

¹⁵ LITVÁN, I. m., 403–426.

¹⁶ Két ilyen cikket láttunk: [név nélkül.] *Babits professzor és a többiek*, Pesti Napló 1919. január 26., 6. (Révay József helyett tévesen Révai Károlyt említ); [név nélkül.] *Új egyetemi tanárok a bölcsészeti fakultáson*, Délmagyarország 1919. január 26., 8. A kritikai kiadás az utóbbi cikket Juhász Gyulának tulajdonítja (JUHÁSZ Gyula, *Prózaírók [1918–1922]*, szerk. GREZSA Ferenc, Akadémiai, Budapest, 1969, 592–593.).

¹⁷ Ehelyütt csak azokra a művekre térünk ki, amelyek a kérdéssel kapcsolatban nagyobb forrásanyagot tekintenek át. Sipos Lajos *Babits Mihály és a forradalmak kora* című könyvében (Akadémiai, Budapest, 1976.) a jogi karra kinevezettek körül zajló polémiát úgy interpretálta, mintha az Babitsra is vonatkozott volna, konklúzióját ekként vonja meg: „A minisztérium és az egyetemi tanács nyílt csatározása közben a költő nem foglalta el a katedrát. A felemás helyzettől irtóztva nyilván nem szívesen lépte volna át a szabályos és jogszerű döntés előtt az egyetem küszöbét.” (64–65.) Sipos Lajos e kérdéskörben a kismonográfia vonatkozó forrásanyagát és következtetéseit – bizonyos szemléleti átfomálással – átemelte a Babits-kritikai kiadás 1918–1919-es levelezéskötetébe (*Argumentum*, Budapest, 2011, 444–446.). Mindazonáltal a kritikai kiadás jegyzetanyagában olyan megállapítások is szerepelnek, amelyek az újabb összefoglalásnak is ellentmondanak: Babits esztétika tanszékére való kinevezését „Lukács György [...] kezdeményezte januárban” (446.), „februárban a budapesti egyetem professzora lett” (429.), „az 1919. január 25-i kinevezés során [...] feltehetően február 1-jétől [egyetemi tanári fizetést] számfajtottak a költőnek” (432.), vö. 717; 764–765. Lipa Tímea *Babits Mihály irodalomelméleti előadásai: keletkezéstörténet és a kiadás alapelvei* című tanulmánya szerint „A sajtóban január 25-én tették közzé [Babitsnak] a pesti bölcsészettudományi kar esztétika tanszékére szóló kinevezését, amelyet Kunfi Zsigmond írt alá” (Babits Mihály, *Egyetemi előadások [1919]. Szabó Lőrinc gyorsírással lejegyzése alapján*, s. a. r. LIPA Tímea, Ráció, Budapest, 2014, 11.) – a Lipa által forrásként megadott Éder Zoltán-publikációban az idézett helyen (*Babits a katedrán*, Szépirodalmi, Budapest, 1966, 5.) ilyen információ nem található. – Róna Judit *Nap nap után. Babits Mihály életének kronológiája (1915–1920)* szerint Babits kinevezése kétszer történt meg: először januárban, Kunfi által az esztétika tanszékére, majd Lukács György által „hivatalos” formában májusban, a magyar és világirodalmi tanszékre (Balassi, Budapest, 2014, 474.). Megjegyzendő, hogy a Róna Judit által felsorolt források e tekintetben eltérően nyilatkoznak.

¹⁸ A Pesti Napló 1919. február 6-i vezércikkirója már ekként fogalmazta meg a jogi kari kinevezések tanulságait: „Most a többi fakultásokról van szó. Néhány nap előtt a kinevezendő névsora száguldt a lapokat, s mondhatom, a tudomány és irodalom legradikálisabb köreiből megdöbbenést keltett,

tudományegyetem fennmaradt levéltári anyaga sem utal. A miniszter jogi kart érintő döntéseit a Kari Tanács mellett a bölcsészkar tanácsa is többször – 1919. január 28-án, február 3-án, 6-án és 8-án – megvitatta, ám bölcsészek kinevezéséről nem esett szó. E rendkívüli ülések *hangulatára* egyébiránt jellemző Ballagi Aladár történész február 8-i felszólalásának részlete: „Jászi Oszkár ennek az egész konfliktusnak a centrumában állott, s most az alperest megteszik saját ügyében bírónak. [...] A Bach-korszak szabadabb volt, mint a mai idő. Akkor a tudomány terén szabadelvűség uralkodott. Különböség van a tudomány szabadságának szeretete és a pártzelotizmus között.”¹⁹

1919. március 21. után az új rezsim megkezdte az ország teljes átalakítását.²⁰ Mélyreható változásokat kényszerítettek a budapesti bölcsészkarra is – ezek között „liberális jellegű cselekedeteket” nem találunk. Lukács mint közoktatásügyi népbiztos-helyettes március 26-i rendeletével huszonöt professzort tiltott el a tanítástól (ez a szám a testület felét jelentette),²¹ majd a népbiztosság április 1-jén Dienes Pált nevezte ki az egyetem politikai biztosának, mellé professzorokból álló, hattagú tanácsot rendelt, amelynek tagjai Beke Manó matematikus, Buday Kálmán orvos-patológus, Pólya Jenő orvos, Révész Géza zenepszichológus, Schmidt József nyelvész és Vámbéry Ruzstem jogász lettek.²² Dienes legfontosabb feladata az lett, hogy az eltiltott tanárok helyébe egy hét alatt új gárdát állítson, hiszen az új tanrend életbe léptetését

jöleső kielégülés helyett. Ez pártpolitika – mondták –, ami a tudományban nem járja. / A penzionálás kérdése is foglalkoztatta a kedélyeket. Az egyetemnek oly díszprofesszora, mint Beöthy, vajon miért vonuljon nyugalomba előadói kedvének teljességében? Aki esztétikát Babitstól akar hallgatni, hallgassa Babitsot, aki Beöthytől akar tanulni, hallgassa Beöthyt. Az egyetem a *szabad tudományé*” (1.); február 19-i, egyik név nélküli glosszájában pedig ezt olvashatjuk: „Remélhetőleg nem fog oktrojált kinevezések kínos meglepetése érni, mint a jogi karon. Minek is Babitsot vagy Meller Simont oktrojálni?” *Az egyetemi reformbizottság*, Pesti Napló, 1919. február 19., 4.

¹⁹ ELTE Egyetemi Levéltár, BTK, a Kari Tanács jegyzőkönyvei, 8/a, 23. köt., 1918–1919. (A továbbiakban: ELTE Lt.)

²⁰ Március 25-én létrehozták a forradalmi törvényszékek intézményét, vagyis bevezették a rögtönítélő bíróságot, amely az elnök és a két tag egyhangú határozatával halálbüntetést is hozhatott (a kinevezések semmilyen képesítéshez nem voltak kötve); perorvoslatnak vagy fellebbezésnek helye nem volt, az ítéleteket kihirdetés után azonnal végrehajtották. Március 26-án köztulajdonba vették az ipari üzemeket, a bányákat és a közlekedési vállalatokat, illetve a lakóházakat. „Szocializálták” a bankokat, a széfekeket felnyitották, a tulajdonosok hozzáféréseit a széfekekhez és a folyószámlákhoz korlátozták. Március 29-én államosították az iskolákat, a tanárok alkalmazását „társadalmi felfogásuktól” tették függővé, az egyházi személyeket eleve kizárták az oktatásból. Április 2-án új választási törvényt hoztak, amely megtagadta a választás és a választhatóság jogát azoktól, akik nyereség céljából bérmunkásokat alkalmaztak, akik munka nélküli jövedelemből éltek, illetve a kereskedőktől, a lelkészeketől és a szerzetesektől. Másnap került sor a földek államosítására. (Lásd a Tanácsköztársaság nevű hivatalos lap közleményeit, 1919. március 26. – április 4.)

²¹ ELTE Lt, Az egyetemi ügyek kormánybiztosa iratai, 4/1. doboz, 87/1919. Az eltiltott tanárok névsorát később módosították, de az eltiltottak aránya érdemben nem változott (lásd LADÁNYI Andor, *A Tanácsköztársaság felsőoktatási politikájának kérdéseiből*, Századok 1965/1–2., 160.).

²² ELTE Lt, Az egyetemi politikai megbízott iratai, 5/1. doboz, 157/1919. A bölcsészkar Dékáni Hivatalának küldött másodpéldányon idegen kéz megjegyzése: „Direktórium!” (BTK, a Dékáni Hivatal iratai, 8/b, 32. doboz, 1334/1918–1919.) Dienes Pál (1882–1952) matematikus Babits közeli barátja volt, felesége, Geiger Valéria Babitscsal rokonságban állt. A kommun bukása után külföldre távoztak. Buday Kálmán (1863–1937) Babits unokabátyja volt. Több bizottsági tag ellen fegyelmi vizsgálat indult, amely retorziókkal végződött.

április 7-re tüzték ki (közben az előadások és gyakorlatok szüneteltek).²³ Dienes mindehhez széles körű felhatalmazást kapott, de a tényleges döntések és az ellenőrzés jogát – az április 3-án népbiztossá avanszált – Lukács saját kezéből nem adta ki. Különböző utakon, de minden egyetemi kinevezési akta hozzá futott be (a magántanári képesítési eljárásokat szüneteltette), s miként kinyilvánította: „Az eddigi miniszteri hatáskört továbbra is magamnak tartom fenn.”²⁴

A változások elvárt irányát a Vörös Újság ekként határozta meg:

A burzsoá állam legféltebb butító eszköze az Egyetem volt. Innen kerültek ki mindazok, akik hivatva voltak az ifjabb nemzedék butítására, akik megtanulták a népnúzását a kapitalisták paragrafusai szerint, és akik szószékről lelki maszlaggal römték a hívőket, hogy a „társadalmi rend” meg ne inogjon. [...] A bölcsészkar exponált klerikális fészkek volt, ahol remegő fejű ősz bácsikák papolták az ő ezeréves igazságait az „erkölcsi jó”-ról, a valláserkölcseről, és ahol egy szabad szó, egy tudományos igazság bukott embert csinált az igazi tehetségből. [...] Most úgy a tanárképzést, mint a tudósképzést az eddigi osztálytudomány sallangjaitól meg fogják szabadítani, és az igazi tudomány művelésére alkalmassá fogják tenni. Ezt a célt szolgálta mint első intézkedés 25 bölcsészprofesszor gyors úton való eltávolítása, akik között ott találjuk az áltudomány, a kapitalista világnézet legmegrögzöttebb hitvallóit.²⁵

Dienes még április 1-jén levelet küldetett tizenhat, újonnan felkérendő egyetemi előadónak, közöttük Babitsnak:

Egyetemi megbízott előadóul a közoktatásügyi népbiztosnál javaslatba hozni szándékozom, miért is felkérem Önt, hogy ennek az ügynek megbeszélése végett folyó évi április hó 2-án d.e. 10–11 óra között a közoktatásügyi népbiztosság egyetemi ügyosztályában (V. Báthory utca 12. II. em.) dr. Kármán Tódor osztályvezető helyiségében jelenjék meg.²⁶

Véleményünk szerint az egyetemi tanársággal kapcsolatos legfontosabb döntést maga Babits hozta meg azzal, hogy elfogadta a népbiztosságra szóló behívót, majd azzal, hogy megkezdte előadásait. Főköllégiumát *Az irodalom elmélete* címmel heti négy órában hirdette meg, Ady Endréről heti két órában szemináriumot tartott.²⁷ A hallgatókkal

²³ ELTE Lt, BTK, a Dékáni Hivatal iratai, 8/b, 32. doboz, 1330/1918–1919., eredeti iktatószám: 123.

²⁴ Lukács György népbiztos 74.087/919. sz. rendelete (1919. április 5.), ELTE Lt, Az egyetemi politikai megbízott iratai, 5/1. doboz, 153/1919.

²⁵ [név nélkül] *A Tudományegyetem átadása a tudománynak*, Vörös Újság 1919. április 3., 7–8.

²⁶ ELTE Lt, Az egyetemi politikai megbízott iratai, 5/1. doboz, 104/1919.; hivatali másodpéldány, az akta borítóján olvashatók az értesítendő – köztük Babits Mihály – adatai. A Dienes által Czebe Gyula klasszika filológusnak küldött levél szövegét lásd FARKAS Zoltán és mások, *Czebe Gyula élete dokumentumokban = Lustrum. Ménesi út 11–13. Sollemnia aedificii a. D. MCMXI inaugurati*, szerk. HORVÁTH László és mások, Typotex – Eötvös Collegium, Budapest, 2011, 520.

²⁷ Babits a tanítástól eltiltott professzorok közül Négyesy László helyett írta alá az indexeket (ELTE Lt, BTK, a Dékáni Hivatal iratai, 8/b, 33. doboz, 1688/1918–1919.) – egyetemistaként a Négyesy-szemináriumok lelkes közreműködője volt.

először április 8-án találkozott, a „szép megnyitó frázis” ekkor hangzott el.²⁸ Ezen a napon a népbiztosság betiltotta az egyetemi ünnepélyeket, illetve a pályatételek kiírását és a díjak kitűzését;²⁹ mindemellett Dienes Pál „tudomás végett” a következőkről értesítette a rektort: „a rektori hivatalba érkező hivatalos levelek felbontás előtt, valamint az onnan expedialandó hivatalos iratok elküldés előtt nekem bemutatandók. Fen[n]tartom magamnak a jogot, hogy a rektori hivatalba beérkező ügyek közül azokat, amelyek fontosságuknál fogva azt kívánják, elintézés végett magamhoz vegyem.”³⁰ Április 10-én a népbiztosság több egyetemi intézet és gyűjtemény élére új vezetőket nevezett ki.³¹

Lukács György április 24-én rendeletben szabályozta az egyetem új szervezetét és ügyvitelét. A népbiztos által kinevezendő rektor pusztán ceremonális feladatokat lát el, hivatala megszűnik. A dékánokat is a népbiztos nevezi ki, melléjük Kari Bizottságokat rendel (a tagokról ő dönt): az ülések jegyzőkönyveit kötelesek felterjeszteni a népbiztoshoz, aki „oly elvi jelentőségű ügyekben” is intézkedik, amelyeket rendeletben (addig) még nem szabályozott.³² Lukács másnap Dienes Pál politikai megbízottat és a mellérendelt bizottság tagjait tevékenységük elismerése mellett „saját kérelmükre” hivatalukból felmentette.³³

Szó sincs a *Magyar költő*...-ben és a Babits-interjúban sugallt esetlegességről. Lukács működéséből világosan látható, hogy lépésről-lépésre vont a szoros ellenőrzése alá a budapesti tudományegyetemet, és az előléptetésekre már a központosított egyetemi struktúrában, bizonyos „próbaidő” eltelte után került sor: Babitsot május 2-i hatállyal nevezte ki a modern magyar irodalom és világirodalom rendes tanárává.³⁴ A Bölcsészkar Bizottságot a népbiztosság május 7-én hozta létre, és Babits Mihályt – miként az új professzorok közül Czebe Gyulát, Harkányi Bélát, Hevesy Györgyöt, Király Györgyöt, Vadász Elemért és Varjas Sándort – tagjává nevezte ki.³⁵ A Bizottság soros üléseit május 13-án, 28-án és június 11-én, rendkívüli üléseit május 22-én, június 18-án és július 2-án tartotta, Babits mindegyiken jelent volt.³⁶

²⁸ Babits 1919. április 8-i előadását Szabó Lőrinc gyorsírással jegyezte le, ennek alapján *hozzávetőleges* fogalmaink lehetnek az elhangzottakról: „Tisztelt hallgatóság! Mielőtt ezeknek az elmékedéseknek a sorozatát megkezdénénk, úgy érzem, hogy nem szabad elmulasztani, hogy mi, akik az emberi szellem alkotásairól szóló tudományt akarjuk ezeken az órákon /olvashatatlan jel/ kritikailag fölvonalmazni, meg ne hajtsuk a tudomány komoly zászlóját az új szellem vörös lobogója előtt. Bizonyára minden tudománynak, az egész tudományos gondolkodásmódnak megvan az oka arra, hogy a forradalom fiatal szellemében felszabadítóját és testvérét üdvözölje.” = BABITS, *Egyetemi előadások*, 35.

²⁹ ELTE Lt, Az egyetemi ügyek kormánybiztosa iratai, 4/1. doboz, 186/1919. Dienes Pál felhasználta a hivatali elődjétől (Jászi kormánybiztostól) megörökölt fejlődés papírokat. Az elküldött példányokon a fejlécut általában kijavították, ám Dienes több irata is a kormánybiztos működését dokumentáló levéltári dobozban található.

³⁰ ELTE Lt, BTK, a Dékáni Hivatal iratai, 8/b, 32. doboz, 1369/1918–1919.

³¹ ELTE Lt, Az egyetemi politikai megbízott iratai, 5/1. doboz, 239/1919.

³² ELTE Lt, BTK, a Dékáni Hivatal iratai, 8/b, 32. doboz, 1437/1918–1919.

³³ ELTE Lt, Az egyetemi ügyek kormánybiztosa iratai, 4/1. doboz, 573/1919.

³⁴ Babits kinevezéséről hírt adott a Tanácsköztársaság (1919. május 17., 4.); az irat szövegét lásd *„Mindenkinek ujakra készül...” Az 1918–19-es forradalmak irodalma*, IV, szerk. JÓZSEF Farkas, Akadémiai, Budapest, 1967, 750; 1094–1095.

³⁵ ELTE Lt, BTK, a Dékáni Hivatal iratai, 8/b, 33. doboz, 1547/1918–1919.

³⁶ ELTE Lt, BTK, A Bölcsészkar Bizottság jegyzőkönyvei (1919), 8/a, 24. köt.

Babits egyetemi tanári kinevezését 1919. augusztus 17-én érvénytelenítették.³⁷

* * *

1929-ben Babits a *Magyar költő*... hosszú szövegkihagyásának helyére rövid átkötő részt szerkesztett. Ebben az októberi forradalom iránti lojalitását nem említi, és a proletárdiktatúrához fűződő intézményes kapcsolatáról sem beszél – ezáltal az esszé egészét tekintve „forradalmisága” háttérbe szorul, a hangsúly háborúellenességére kerül, és tevékenységének megítélése *írói munkásságára* redukálódik. Az új szövegben az esszé *Vita*-részének (már ismert) üzenetét ismétli meg: a nemzet mint politikai entitás kritikáját ő a pacifizmus jegyében fogalmazta meg – a politikai nemzetek megszűnését a béke érdekében tartotta elfogadhatónak (legnyilvánvalóbban *Az igazi haza* című cikkében)³⁸ –, azonban a vörös hatalom ezt az agitációt önös céljaira sajátította ki. S miként a „próféta” felelősségének felvetését korábban is elhárította („Nem ő-e mégis a legjobb itt?”, „Emelt homlokkal állhat ő akárki előtt; oka van fájdalomra, gyászra – ó jaj, kinek van méltóbb oka rá? – de szegyenkezésre nincs oka!”):³⁹ önmagát ehelyütt is kiválasztottként, transzcendens tudás beavatottjaként jeleníti meg, kinek „szent Árkánumait” a Rossz önös céljaira használta fel:

Az én népemet tépték, pusztították, a Béke és Testvériség szavainak nevében amik az én szavaim is voltak, amiket bátran hirdettem a Harc és Embertelenség esztendei alatt – ugyanazon szavak nevében amiket népem véres pusztulásának látványa adott az ajkamra! Mily különös, suta, ellenszenves értelmet nyertek azok egyszerre. Az Emberi Egység szószólója eszköz és cégér lett a pártzsarnokság használatára; a szent Árkánumok készítője méregkeverők szállítójának érezhette magát, s a minden nemzetek barátja saját nemzetének is ellenségéül. Ne vedd zokon, Nemzet vagy Közönség, magamról beszélek,

Babits Mihályról,

egész személyesen: mert visszafojthatatlanul lírikus vagyok; és egyéni bánat tép, egyéni emlékek fojtogatnak, egyéni tiltakozás robban ki belőlem.⁴⁰

* * *

Babits a *Magyar költő*...-ben szól arról a lelki folyamatról, amelynek eredményeként – miként ő fogalmaz – visszatért „a régi szavakhoz”. Esméléséről 1919-ben ezt írta:

magyar vagyok!

Így éreztem már a Rémuralom utolsó havában, s vallottam hangos szóval, s vallottam volna hangos írásban is, ha engedtek volna írni akkor. De írni nem

³⁷ RÓNA, I. m., 609.

³⁸ Új Világ 1919. február 15., 3–7.

³⁹ Ny 917.

⁴⁰ ÉI 56–57.

lehetett, s már nyilvánosan beszélni sem; mégsem mondhatja senki, aki ismert akkortáiban, hogy eltitkoltam érzésemet. Kirobbant az, s olyak előtt is, akik előtt nem volt veszélytelen; barátaim ijedten jöttek másnap a hírre, hogy: *vigyázzak!* Kész voltam akkor nyílt vallomást tenni a te régi szavaid mellett ó nemzetem! érett a „reakciós” hitvallásra.⁴¹

Babits az 1919. október 20-i interjúban minden bizonnyal az esszében említett esetet idézte fel: „Az írók szakszervezetében egyszer voltam egy végrehajtó bizottsági ülésen, ahol heves ellenforradalmi nyilatkozatot tettem, amiért a jelenlevők erősen megtámadtak.”⁴² Egy újabban előkerült dokumentum szerint erre a felszólamlásra 1919. június 3-án került sor; Elek Artúr az értekezletre szóló meghívóra a következőket jegyezte fel:

Ezen a napon, az ülés után fakadt ki Babits a kommunizmus ellen. Hírek jártak, hogy a vörös katonák ellenforradalmi magyar parasztokkal megütözköztek és mérszálást rendeztek ki közöttük:

– Nem hagyjuk, hogy véreinket kiirtsák! – hangoztatta Babits a harsogásig fokozódó hangon.

Utána Schöpflin Aladár kelt ki a vörösök ellen.

Jelen volt Osvát Ernő is.⁴³

⁴¹ Ny 923.

⁴² SZABÓ Tivadar, I. m., 8.

⁴³ Barta Lajos Artúrnak, [Budapest, 1919. május 30.], Országos Széchényi Könyvtár Kézirattár, Fond 253/53. (A továbbiakban: OSZK Kt.) Fényképmásolatát lásd a tanulmány végén. Az értekezlet időpontját a Vörös Újság is közzétette: „A magyarországi írók szakszervezetének végrehajtó bizottsága kedden délután négy órakor, a Fáklya helyiségében (Andrássy út 47. sz., I. emelet) ülést tart” ([Név nélkül.] VÚ, 1919. június 3., 6.). A megbeszélésen ekként jelen lehetett az összes érintett: Bíró Lajos (elnök), Babits Mihály, Osvát Ernő, Révész Béla (alelnökök), Barta Lajos (titkár), Elek Artúr, Heltai Jenő, Kassák Lajos, Komját Aladár, Móricz Zsigmond, Nagy Lajos, Schöpflin Aladár, Szabó Dezső, Szini Gyula, Szomor Dezső (végrehajtó bizottsági tagok). Az írószakszervezet tisztségviselőiről lásd *Tanúságtevők. Visszaemlékezések a magyarországi 1918–1919-es forradalmak résztvevőitől*, szerk. PETRÁK Katalin, Kossuth, Budapest, 1978, 3/b, 448. Az *egyszeri heves nyilatkozatra* vonatkozó feltételezésnek látszólag ellentmond Kassák Lajos *Egy ember élete* című munkája, amely szerint Babits felszólamlására egy április végi könyvbizottsági ülésen került sor. Az ülés kezdete előtt a résztvevők a katonai helyzetről beszélgetnek, Babits Mihály és Schöpflin Aladár érkeznek utoljára, majd Babits, hallván, miről folyik a szó, „szinte extatikus dühvel, ijesztő hangossággal” tör ki. Az elhangzottakat Kassák párbeszédes formában eleveníti meg, Babitsnak a következő kijelentéseket tulajdonítja: „Tudjátok meg, hogy elvesztjük a hazánkat! Gyalázat az, ami itt történik. Rablás, öngyilkosság, önmagunkat raboljuk ki, és önmagunk fekszünk a bárd alá! [...] Jönnek a csehek és a románok, és az országot fölkoncolják! Elvész ez a szép ország, ezer év tradícióját, gyönyörű eredményeit dobjuk oda semmiért! [...] Le kell rombolni ezt az egész rendszert, el kell söpörni, mert vesztebe viszi az országot!” Kassák ellenérveket sorol, azonban Schöpflin – mérsékelt hangot megütve – Babits mellé áll. „Babits sápadt, amint beszél és gesztikulál, a hangja mélyről, a tüdejéből elreked, és a fölemelt karja remeg a levegőben: – Mit akarnak ettől a néptől! Nekem hiába szónokol akárki a világmegváltásról, itt születtem, ez a [sic!] talpalatnyi föld elvesztése fáj nekem a legjobban!” Osvát Ernő is „halkan, okos önfegyelmeltséggel” csillapítja Babitsot, de az értekezletet már nem lehet megtartani. (KASSÁK Lajos, *Egy ember élete. Kommun, Pantheon, Budapest, 1939, 100–102.*) Kudarcba fulladt ülésre emlékezett Schöpflin Aladár is, akit Babits tanári fegyelmi ügyének újratárgyalásakor, 1927. február 15-én hallgattak meg: „A június 24-iki ellenforradalom utáni napokban volt az úgynevezett írók szakszervezetének első és amennyire tudom, egyetlen választmányi

Érdemes megfigyelni, hogy az 1929-es változatban Babits mindenekelőtt a szöveg indulatából vesz vissza; eltávolítja az első két mondat redundáns elemeit, és feloldja a szemantikai zavart. Egykori önmaga már nem tűnik oly elszigeteltnek, és 1929-ben nem emeli ki azt az alkalmat sem, amikor „ellenséges közegben” tört utat aggodalma. Tanúk és barátok helyett – hiszen már nincs szüksége öngazolásra – hozzá hasonló emberek azonos értékű megnyilvánulásairól beszél, kisebb jelentőséget tulajdonítva önnön „ellenállói” múltjának. A „»reakció« hitvallás” helyére került „új s mégis régi hitvallás” egyértelmű nyereség: az 1919-es politikai szituációhoz kötött, időzjelbe tett, némileg rosszízű jelző helyett az új összetétel a változékonysággal szemben nézeteinek koherens voltára helyezi a hangsúlyt:

magyar vagyok!

Így éreztem már utolsó havában annak a némaságnak ami akkor kényszerű volt: írni nem lehetett, s már nyilvánosan beszélni sem; mégis kirobbant az elfojtott érzés, belőlem is, mint másból, itt is, ott is, az ajkak veszélyes szelepein! Kész voltam akkor nyílt vallomást tenni a te régi szavaid mellett ó nemzetem! érett egy új s mégis régi hitvallásra.⁴⁴

* * *

Babits a *Magyar költő...* záró részében, konzervatív indíttatásainak áttekintése során „éles bírálat”-ként utalt 1916-os, *Ma, holnap, és irodalom* című, a Kassák kör törekvéseit taglaló esszéjére⁴⁵ (önmagáról harmadik személyben beszélve):

Konzervatív volt és nem változott; s mikor a legelkeseredettebb verseit mondta a háború ellen: ugyanakkor nem Marxról, hanem Szent Ágostonról írt tanulmányt, s élesen bírálta a forradalmárok irodalmát, akik futuristák voltak: megtagadták a hagyományt, s újra akarták kezdeni a kultúrát! Minden értéket megóni

ülése. [...] A mondott választmányi ülésen Babits és én nagy vehemenciával szólaltunk föl a kommunista uralom ellen, ingerült vitába keveredtünk az egyik ott jelenlévő kommunistával. E heves jelenet hatása alatt a választmányi ülés feloszlott.” (Schöpflin vallomását közli: JANKOVICS József, *Babits Mihály fegyelmi büntetésének revíziós eljárása ismeretlen dokumentumok tükrében*, ItK 2001/1–2., 201–202.) Schöpflin az időpontot tekintve – nyolc év múltán – valószínűleg tévedett, mindemellett a Magyar Írók Szakszervezetének nem volt választmányja. A június 3-i szakszervezeti ülést megelőző napokban a Dunántúlon több helyütt – a Zala megyei Nagybakónakon, a Vas megyei Nemesbődön – lázadás tört ki a diktatúra ellen, és ezt az államhatalom kíméletlenül megtorolta: géppuskával lötték az embereket, többeket kivégeztek. A Tolna megyei Tamásiban május 30-án és 31-én kitört ellenforradalmi mozgalom leverésére közeli és távolabbi városokból – többek között Szekszárdról – vörös csapatokat vontak össze. Több helybéli tűzharcban halt meg, majd a terrorcsapatok mintegy kétszáz embert őrizetbe vettek; bántalmazták őket, raboltak, végül három embert felakasztottak. (VÁRY Albert, *A vörös uralom áldozatai Magyarországon*, HOGYF-kiadás, Budapest, 1993, 8–9., 98–99., 142–143.) Érthető lenne, ha Babits kifakadásának valódi okaira Kassák az események után húsz évvel már nem akart volna emlékezni.

⁴⁴ ÉI 59.

⁴⁵ BABITS Mihály, *Ma, holnap, és irodalom*, Nyugat 1916. szeptember 1., 328–340.

kívánt ő; s minden erőszakot gyűlölt. Izgatott ezért a háború ellen: nem izgatott a forradalom mellett!⁴⁶

Babits 1916-os esszéjének korántsem az „éles bírálat” a fő szervező elve: „az érdeklődés melegével”, „a megértés kötelességével” fordult Kassákék felé, s hangja a legzöldebb zöltségek tárgyalásakor sem mondható lekezelőnek. S noha Babits korántsem respektálta a hagyományok és a formák elvetésére, a kultúra teljes megújítására vonatkozó programot, ekkor – talán – még azért sem bíralt élesen, mert az *újrakezdest* önmagában *nonszensznek* tartotta, s így a vitának sem látta értelmét. Inkább csak bemutatta Kassákék példáján, hogy minden művész, ha tagadja is, valaki másnak az örököse: „Az oly író, ki teljesen elvetné a hagyományokat: fegyvereit vetné el. Szerencsére ez úgyszólván lehetetlen.”⁴⁷

Kassákék „méterrel mérve”, „hosszúsága szerint” meg voltak elégedve a Babits-cikkel, azonban az egyszeri alkalmat megpróbálták polémiává szélesíteni.⁴⁸ Kassák válaszában provokatív hangot ütött meg, és a tudatos ellentmondás pozícióját foglalta el.⁴⁹ Babits a viszontválaszban kitért a további vita elől,⁵⁰ de Kassák *tudta*, hogy a maguk normái szerint jól teljesítettek: „Úgy gondoltuk, ha ez a polémia pillanatnyilag be is fejeződött, kihatásaiban tovább fog élni.”⁵¹

Valóban. A Tett helyébe lépő Ma 1917-es évfolyamában Babitsot kétszer is durván megtámadták. Féktelen öntudat hatja át György Mátyás *Recitativ*-kritikáját, majd Révai József oktatja ki Babitsot az irodalomtörténet-írás mibenlétéről.⁵² Babits nem utalhat anélkül Kassákékre, hogy azután ne következzenek dühödt rendreutasítások. 1918 végén *Évi sáfárkodás* című cikkében szkeptikusan tekint végig az év elsőkönyves termésén: „Mit állíthassunk a Juhász [Gyula] vagy Lesznai [Anna] könyve mellé a legeslegújabb generációtól? Ezeket a korszakart futurizmusokat? vagy a dilettáns utánzást? Hol van a legújabb »korosztály«?”⁵³ Mire Szélpál Árpád a Mában szinte toporzékolva nyilvánítja ki:

vagyunk, és itt vagyunk, művészek, tehát forradalmárok, akik harcolunk minden konvenció, akadémia, megállás és a kapitalizmus minden megnyilatkozása ellen. Nekünk mindig kevés lesz, ami van, és sohasem elégszünk meg azzal, ami lesz. Mi nem Babitsék kezéből vesszük át a piraesi fáklyát, hanem önmagunkat lobbantjuk fáklyának az emberiség elé. Mi nem vesszük át a Nyugat örökét. Semmiféle örököt rajtunk nyűgnek nem tűrünk. Tradíciókat nem ösmerünk, és tradíciókat nem is csinálunk, de harcolunk a mindig haladottabb tartalomért.⁵⁴

⁴⁶ Ny 926.

⁴⁷ BABITS, *Ma, holnap, és irodalom*, 330., 333.

⁴⁸ KASSÁK Lajos, *Egy ember élete. Háború, Dante*, Budapest, 1932, 220–221.

⁴⁹ KASSÁK Lajos, „A rettenetes nagy hamu” alól Babits Mihályhoz, Nyugat 1916. szeptember 16., 420–424.

⁵⁰ BABITS Mihály, [Felelet.] Nyugat 1916. szeptember 16., 424–425.

⁵¹ KASSÁK, *Egy ember élete. Háború*, 224–225.

⁵² GYÖRGY Mátyás, *Babits Mihály. A Recitativ körül*, Ma 1917. január 15., 34–37.; RÉVAI József, *Babits Mihály: Irodalmi problémák*, Ma 1917. november 15., 6–12.

⁵³ BABITS Mihály, *Évi sáfárkodás*, Nyugat 1918. december 16., 855.

⁵⁴ SZÉLPÁL Árpád, *Forradalmi művészet – vagy pártművészet*, Ma 1919. január 26., 9.

A piraeusi fáklya motívuma Babits 1916-os cikkében szerepelt: az irodalmi generációk természetes cserélődésének, ugyanakkor az *Egész* szükségszerű folytonosságának jelképe. A hang azonban, amely ezt a motívumot megidézi, illetve megtagadja, a formálódó szellemi terroré. És mindaz, ami Babits és Kassákék között 1916 és 1918 között történik, a húszas évek végéig még többször megismétlődik: a cikkek, amelyeket Kassák Babitsról ír, személyeskedők: fellengzősek, gúnyolódók, vádaskodók.⁵⁵

Babits és Kassák viszonya az 1920-as évek végére különösen feszültté vált.⁵⁶ Talán nem véletlen, hogy a Kassákék tevékenységét elítélő, 1919-es szövegrészlet *lényegét* Babits az *Élet és irodalom* számára is megtartotta. Egyértelmű az elhatárolódás: a háborúból kivezető megoldást ő nem a forradalomtól, hanem a szeretet és az intellektus erejétől várta – Szent Ágostonról írt tanulmányának⁵⁷ megidézésével utal erre –, ugyanakkor az „éles bíráló” említése helyett immáron saját értékörző munkásságát állítja szembe a futurista törekvésekkel. (Megjegyzendő, hogy Kassákék magukat nem tekintették futuristáknak – az 1916-os esszében Babits is tiszteletben tartotta ezt a distinkciót.) Az 1929-es változatban mindemellett megtalálható egy fontos javítás. Az „élesen bírálta a forradalmárok irodalmát, akik futuristák voltak”-kijelentésből hiányzik az utalószó, és emiatt nem csak szintaktikailag pontatlan, de félreérthető is. Az új verzió szerint a forradalom előkészítésében nem csak a (honi) futuristák vettek részt:

Konzervatív volt és nem változott; s mikor a legelkeseredettebb verseit mondta a háború ellen: ugyanakkor ez a „forradalmár” talán Szent Ágostonról írt tanulmányt s mindenesetre nem úgy csinált irodalmat, mint azok a forradalmárok akik futuristák voltak: megtagadták a hagyományt s újra akarták kezdeni a kultúrát! Minden értéket megóni kívánt ő; s minden erőszakot gyűlölt. Izgatott ezért a háború ellen: nem izgatott a forradalom *mellett!*⁵⁸

III.

A *Magyar költő*... szövegmodosításait a régebbi szakirodalom általában úgy értékelte, hogy Babits idővel enyhített a proletárdiktatúrát elítélő véleményén. Gellért Oszkár mindezt a maga érdemének tekintette: Babitsot eredetileg arra kérte, hogy az esszé egyáltalán ne jelentesse meg kötetben; Babits ragaszkodott a kiadáshoz, de a Lukács Györgyöt és Balázs Bélát érintő „személyes vonatkozású részt” elhagyta, és további változtatásokat is eszközölt (egyesekeket Gellért hatására, másokat saját belátása

⁵⁵ KASSÁK Lajos, *Magyar irodalom 1920. Babits Mihály*, Bécsi Magyar Újság 1921. március 18., 6.; Uő, *Babits: Halálfiái*, Századunk 1927/9., 511–517.; Uő., *Baumgarten-alapítvány és az írástudók árulása*, Munka 1929. február, 152–153.; Uő., *Az írástudatlanok vagy az írástudók árulása?*, A Toll 1929. július 28., 16–21.

⁵⁶ A kérdéskörrel ld. a *Halálfiái* című Babits-regény kritikai kiadásának jegyzeteit is (szerk. SZÁNTÓ Gábor András – NÉMEDINÉ KISS Adrien – T. SOMOGYI Magda, Argumentum, Budapest, 2006, II., 157–165.).

⁵⁷ BABITS Mihály, *Ágoston*, Nyugat 1917. június 1., 949–970.

⁵⁸ ÉI 63.

alapján).⁵⁹ Gellért emlékezését kételkedéssel kell fogadnunk, ő ugyanis vitájukat az 1919-es megjelenés után *két évtizeddel* későbbre, vagyis az 1938-as, *Ezüstkor* című gyűjtemény összeállításának idejére teszi – az 1929-es *Élet és irodalom*-kötetről egyszerűen megfeledkezett.

Kardos Pál 1972-es Babits-monográfiájában jóváhagyólag említi a professzori ki nevezés történetének elhagyását: „Tíz év múltán, az idő higgadtával éreznie kellett Babitsnak, mennyire méltatlan dolog gúnyosan beszélni két száműzöttről, egy akkor már végleg elbukottnak látszó forradalom harcosairól, akik azonban a veszített ügyszáműzetésükben is tántoríthatatlanul hívek maradtak.” Kardos fontos fejleménynek tekinti a „gazok” kifejezés elhagyását, illetve „bitangok”-ra való cseréjét, ám helyteleníti, hogy bennmaradt a szövegben az 1919-es kultúrpolitikáról alkotott „teljesen igaztalan torzkép”: „Kétségtelen, hogy tíz év távolából Babits már méltatlannak érzi egykori kommunistaellenes kitöréseit. De csak a legérdesebb részeket csiszolta simábbra. Cikke még későbbi formájában is nem egy szomorú jelét mutatja az ellenforradalmi terror, sőt az ellenforradalmi gondolkodás előtt való meghátrálásnak.”⁶⁰

Az értékelésbeli fordulat Sipos Lajos 1976-os kismonográfiájával következik be. Sipos Babits szuverén döntésének tulajdonítja a szövegbeni változtatásokat, és azokkal kapcsolatban az „egyedül elfogadható” álláspontot ekként rögzíti: „a Horthy-korszakban a legszemélyesebb és a proletárdiktatúrát leginkább támadó részek kihagyásával, a kor dokumentumaként idézett *Magyar költő kilencszáztizenkilencben* című tanulmány hangjának objektívabbá tételével mondta el akkori véleményét Babits erről az időszakról. [...] a személyes vallomás mellverdeső, tépett lelkiállapotot tükröző, kb. 1 oldalnyi szövegének elhagyása bizonyító argumentum Babits nézeteinek alakulása szempontjából.” A szövegbeni átalakításokra Sipos nagyobb értelmi sémát illeszt: „Ezek a módosítások nem azt jelentik, hogy a Tanácsköztársaság gyakorlatával – utólag – fenntartás nélkül egyetértett. Azzal azonban, hogy a valamikor még két irányban hadakozó költő a balra sújtó mozdulatot visszafogta, az 1919-ben uralomra jutott jobboldal minősítését pedig nem változtatta meg, valamiképpen mégis azt jelezte, hogy 1929-ben és 1938-ban az eseményeket mindenképpen másként értékelte már.”⁶¹

Ez az értelemgondozói szemlélet mutatkozik meg a Babits Mihály Művei-sorozat *Esszék, tanulmányok* című gyűjteményében is – évtizedek múltán itt jelent meg először a *Magyar költő*... A sajtó alá rendező Belia György eltekint a szövegmodosítások részletes ismertetésétől (ez önmagában nem lett volna feladata), azonban az esszéhez fűzött magyarázat olyan szemléleti átalakulást tulajdonít Babitsnak, amely sem irányultságában, sem mértékét illetően nem támasztható alá: „Babits az *Élet és irodalom* című kötetében lényegesen módosítva közölte újra esszéjét: kihagyta azokat a bekezdéseket, mondatokat, melyek leginkább támadták a Tanácsköztársaságot vagy a proletárdiktatúrában vezető szerepet vállalt, majd emigrációba kényszerült Balázs Bélát és Lukács Györgyöt; a jobboldal minősítésén nem változtatott, ezzel is jelezvén,

⁵⁹ GELLÉRT Oszkár, *Egy író élete (1902–1925)*, Bibliotheca, Budapest, 1958, 386.

⁶⁰ KARDOS Pál, *Babits Mihály*, Gondolat, Budapest, 1972, 257–259.

⁶¹ SIPOS, I. m., 96.; 98.

hogy nézőpontja módosult, és a Tanácsköztársaság idején történeteket tíz év után másképp értékelte.⁶²

* * *

Áttekintésünk szerint Babits 1929-es szövegmódosításait különböző meggondolások motiválhatták. Az esszé a történelem viharába került művész számvetése, beszámolója arról, hogy a legjobb szándékból fakadó – mindenekelőtt: írói – tevékenységével mi-ként lett előidézve az „iszonyatos torrensnek”,⁶³ az 1919-es tavaszi áradásnak.

Az argumentáció egyneműségét tekintve ugyanakkor zavaró az egyetemi tanárság történetét elbeszélő rész, hiszen Babits a diktatúra funkcionáriusaival való kapcsolata-ról ehelyütt többé-kevésbé tényszerűen beszélt, másfelől viszont fontos vonatkozásokot homályban hagyott. Lukács Györggyel, Balázs Bélával, Osvát Ernővel, Barta Lajossal, Biró Lajossal, Kassák Lajossal, Komját Aladárrel, Móricz Zsigmonddal, Révész Bélával, Szini Gyulával együtt ő is tagja volt az Írói Direktóriumnak, amely megbízásokról, propagandamunkákról, pénzügyekről döntött, tehát ő maga is „funkciót” látott el. Ha valaki 1929-ben feltáró vitát kezdeményezett volna ez ügyben, Babits korántsem védhette volna 1919-es álláspontját, különösen, hogy tanári nyugdíjosultságának újratárgyalása 1928 elején zárult le, és az eljárás során több olyan dolgot is mondott, amely elmozdulást jelentett az 1919-ben megfogalmazottakhoz képest.⁶⁴ Összességében tehát az esszé 1929-re szegényebb lett egy „rövidtörténettel”, amely oldotta a pátoszt, és amely szarkazmusával – némi iróniájával – az egyébként oly ritka babitsi humort is felmutatta.

A szövegmódosításokat tekintve azonban leggyakrabban stiláris és pragmatikai szempontokat érzünk helyénvalónak. Bizonyos helyekre Babits pontosabb kifejezéseket talált, de el is hagyott olyan utalásokat, amelyek 1929-re már jelentőségüket veszítették.⁶⁵ Végső soron nem tudjuk, hogy miért törölte kétszer a „gazok” kifejezést,⁶⁶

⁶² BABITS Mihály, *Esszék, tanulmányok*, I., szerk. BELIA György, Szépirodalmi, Budapest, 1978, 827. Megjegyzendő, hogy Belia az 1929-es és az 1938-as szöveget azonosnak tekinti (646–666).

⁶³ Ny 926.

⁶⁴ „Az első vád egy tanári állás vállalása a kommün alatt: amely mellett súlyosbító körülménynek veszi az ítélet [t. i. amellyel nyugdíjától megfosztották 1920-ban] azt is, hogy jóllehet annakidején betegség címén kértem nyugdíjaztatásomat, a proletárdiktatúra szerveitől mégis elfogadtam ezt az alkalmaztatást. Legyen szabad itt arra hivatkoznom, hogy ezt kénytelenségből tettem. Hisz abban az időben számos nagytekintélyű és makulátlan nemzeti érzésű férfiú, akik ellen később sem lehetett bárminemű kifogást emelni vagy eljárást indítani, kényszerült hasonló módon engedni az erőszaknak. Ismert, exponált nevem különösképp [p]en fölhívta volna a figyelmet ellenszegülésemre, melyet a hatalom birtokosai nem haboztak volna a legterrorisztikusabb eszközökkel megtorolni. Egyébként kinevezésemet a proletárdiktatúra szervei csak foganatosították, ez már a proletárdiktatúra kitérése előtt elő volt készítve, sőt erre vonatkozó hírek már a napilapokat is bejárták. [...] Ami a fölhozott súlyosbító körülményt illeti, arra nézve csak annyit vagyok bátor megjegyezni, hogy kinevezésem idején minden jövedelem nélkül állottam, miután az összes folyóiratokat, ahova dolgoztam, betiltották. Pedig csak abból éltem, amit dolgoztam: hisz tanári nyugdíjam ezidőben a pénz romlottsága folytán oly csekély volt, hogy a megélhetés szempontjából tekintetbe sem jött.” Babits Mihály védekezése a fegyelmi bizottság 1927. február 15-i ülésén = JANKOVICS, I. m., 196–198.

⁶⁵ A vonatkozó idézeteket lásd a 8., 9. és 10. számú lábjegyzetekben.

⁶⁶ A vonatkozó idézeteket lásd a 6. számú lábjegyzetben.

ám a „Hazám! ma mikor” kezdetű versben történt szócsere bizonyosan nem enyhíti annak politikai üzenetét. Hiszen a szonettben, amely az egész esszé összefoglalásának tekinthető, eredetileg háromszor szerepelt a „gazok” kifejezés (és világos, hogy kikre vonatkozott), az ennél keményebb „bitangok” beemelése a költő véleményét kiemeli, nyomatékositja:

– ám köröttem bőgi karban
a csöcselék, s azé ma bús neved
ki gyilkos karddá köszörülte hajdan
s gazoknak könnyű prédául kitett:

véros gazoknak, [és bitangoknak,] kik besárvott eszmék
rongyával nevetem is beszennyezték –
ó jaj, hazám, sorsunk de összevág

szennyezve, sirva! – s hogy megjött a holnap,
amelyet vártunk: lábukkal tipornak
a gazok után most az ostobák!⁶⁷

Babits az esszé 1929-es újraközlésekor úgy fogalmazott, hogy a mű „Ma már inkább csak adalék a magyar irodalom és politika különös, sokszor ferde viszonyának megismeréséhez.”⁶⁸ Kijelentése mintha a *Magyar költő*... életműben elfoglalt jelentőségét csökkentené, ugyanakkor a szerző minden egyes beavatkozása körületekintő mérlegelésre enged következtetni, és gondossága kitűnik a szöveg 1938-as, újabb átalakításából is.⁶⁹

Babits 1919-ben túlzott (vagy figyelmetlen volt), azt állítván, hogy csak „egynéhány hónap” telt el a Petőfi Társaságba történő felvétel és a felelősségre vonás között (felvételére 1917. december 15-én került sor, de székfoglalóját csak 1918. október 13-án tartotta meg), másfelől zavaró az is, hogy néhány sorral később ugyanezen hónapokat az elnémított sajtó időszakának nevezi. Ezt a pontatlanságot 1938-ban korrigálja,⁷⁰ és más helyek is a szabatosabb és gördülékenyebb megfogalmazásra való törekvést mutatják.⁷¹ Bizonyos részeket a korszellemre és a társadalom állapotára figyelve ala-

⁶⁷ Ny 923–924.; ÉI 59.

⁶⁸ Lásd *Jegyzetek*, ÉI, 193.

⁶⁹ BABITS Mihály, *Ezüstkor*, Athenaeum, Budapest, 1938, 131–154. (A továbbiakban: E.)

⁷⁰ Ny 914. (ÉI 48.): „Hisz ez a legnagyobb következtelenség is lenne a Társaságtól: valakit, akinek megválasztásával nyilván tanúságot tettek róla, hogy meggyőződésük szerint a nemzeti kultúra gyermeke – s majdan új ágainak törzse lehet – egynéhány hónap múlva megbélyegezni mint nemzetietlent. Hozzá még csak nem is az író újabb művei alapján: mert hisz ez az egynéhány hónap az elnyomott sajtó némaságának ideje volt.”; E 136.: „Hisz ez a legnagyobb következtelenség is lenne a Társaságtól: valakit, akinek megválasztásával nyilván tanúságot tettek róla, hogy meggyőződésük szerint a nemzeti kultúra gyermeke – s majdan új ágainak törzse lehet – egynéhány hónap vagy év múlva megbélyegezni mint nemzetietlent. Hozzá még csak nem is az író újabb művei alapján: hisz az utolsó, kritikus idő éppen az elnyomott sajtó némaságának ideje volt.”

⁷¹ Az irodalmi testületek felhatalmazásáról: Ny 915. (ÉI 49.): „A tartalom fölött ítélik-e?”; E 136.: „A politikai tartalom fölött ítélik-e?” – Ny 919. (ÉI 55.): „Ő a nemzetnek vall: annak az ötnék, [...] akiben él még az Arany, az Ady nemzete!”; E 142.: „Ő a nemzetnek vall: annak az ötnék, [...] akiben

kított át, például semmiképpen nem akarhatta, hogy kitételeit antiszemita hangulat-keltésként értékeljék.⁷²

Babits 1929-ben egy jelzöt már módosított abban a bekezdésben, ahol ironikusan a magyar hazaárulók szövetségének megalakítását javasolta;⁷³ 1938-as törléseivel kategorikusabbá válik a „hazaárulók” kívülállása és erkölcsi fölénye.⁷⁴ A legérdekesebb azonban a „Jobb volna menni már Tásmaniába” kezdetű (és konklúziójú) passzus átalakítása – ennek közép-részét Babits már 1929-ben is átírta. Azt az emendációt főként stílárius indíttatásúnak mondtuk,⁷⁵ az 1938-as újírás eredményeként létrejött szövegben ennél hangsúlyosabb eltéréseket érzékelünk. Az 1919-es és az 1929-es változat „az emberélet útjának felén” állását és becsületét veszített költő félelmeit tükrözte („és valóban, oda kell menni, hogy megéljünk; – mert itt, ki tudja, mi vár ránk?”; „aligha fogunk megélni itt Magyarországon”), míg az 1938-as szöveg a már változhatatlan, egzisztenciális (a szó anyagi vonzatain túlmutató) csalódottságról tanúskodik („mert itt, nem igen van többé szükség ránk”; „valahogy majd csak megélünk mindenkép[p]. Bár különös jó élet aligha lesz.”)⁷⁶

él még az Arany, az Ady magyarsága!” – Ny 922. (ÉI 57.): „– A nemzet meghalt – mondtam és hirdetem, –”; E 145.: „– A nemzet meghalt, – mondtam s kiáltottam –”. – Ny 927–928. (ÉI 65.): „»Magamból csinálók pártot magamnak« – mint Dante. / Nem szégyellem és nem bánom, hogy lázadtam gyilkos szavak ellen; büszke vagyok, hogy egy napig sem kiáltottam őket! Nem szégyellek most visszatérni, odaadással, a gyilkolt nemzethez. Nem kellem? Sárral dobtok, kitagadtok, száműztök derékségeimért?”; E 152.: „»Magamból csinálók pártot magamnak« – mondta Dante. / Nem szégyellem és nem bánom, hogy lázadtam gyilkos szavak ellen; büszke vagyok, hogy egy napig sem kiáltottam őket! Sárral dobtok, kitagadtok, száműztök derékségeimért?” – Ny 928. (ÉI 66.): „Nem látjátok, hogy fia vagyok azoknak, akikben ez a lélek régen élt és gazdagodott; s minden erő és akarat megvan bennem, hogy új kincsekkel tovább gazdagítsam? Bolondok! hiszen bennem az, amit kerestek! Mit ér üldözőntök, akikben nincsen, ha meg nem óvjátok azt, akiben megvan?”; E 153.: „Nem látjátok, hogy fia vagyok azoknak, akikben ez a lélek régen élt és gazdagodott? Bolondok! Hiszen a nemzet bennem van. Mit ér üldözőntök, akikben nincsen, ha meg nem óvjátok azt, akiben megvan?” (A Nyugat és az *Élet és irodalom* szövege közötti helyesírási eltérésekre ebben és a következő jegyzetben nem utalunk.)

⁷² Ny 923. (ÉI 58.): „én és te egyek vagyunk! s talán az a sejt vagyok ép[p] a Te agyadban, ahol a lelkiismeret lakozik. De ezek – akiknek lelkiük ép[p]oly idegen lelkedtől, mint testük a testedtől!”; E 146.: „én és te egyek vagyunk! s talán az a sejt vagyok épp a Te agyadban, ahol a lelkiismeret lakozik. De ezek – akiknek te csak eszköz voltál!...” – A Ny, illetve az ÉI szövegváltozatait lásd a 9. lábjegyzetben; E 150.: „Büszkén viselte ezt a bélyeget; mint az ellentétes vádakait is; mert nem illett ő a skatulyába, s változatos és kétes színében állt a világ előtt... Ő nem politizált.”

⁷³ A Ny, illetve az ÉI szövegváltozatait lásd a 10. lábjegyzetben.

⁷⁴ ÉI 59.: „De ma, barátaim, ma, amikor mindenki a nemzet szavait ordítja és az boldog, aki félnappal előbb kezdte ordítani, – t. i. mihelyest [!] szabad lett és veszélytelen – ma, amikor az első foglalók, ezek a nemzetfogalók, a koncokon osztozva és a koncot féltve, zöld szemekkel őrzik a foglalt helyeket, és jól vigyáznak, hogy a szerények, az elkésették – a túlfinom ízlésűek, akik átaláltak a konchoz sietni – vagy a nagyon is veszélyes tehetségek: hazaárulók maradjanak – mi, édes barátaim, megalakíthatjuk (a sokat-ütött Szekfű Gyulával élünkön) / a magyar hazaárulók szövetségét.”; E 146–147.: „De ma, barátaim, ma, amikor mindenki a nemzet szavait ordítja és az boldog, aki félnappal előbb kezdte ordítani, – t. i. mihelyest [!] szabad lett és veszélytelen – mi inkább csak maradjunk hazaárulók! Vagyunk egyaránt és nem akárhogyan; tömörülhetünk (kollektív korunk szellemében) s megalakíthatjuk / a magyar hazaárulók szövetségét.”

⁷⁵ A Ny, illetve az ÉI szövegváltozatait lásd a 10. lábjegyzetben.

⁷⁶ ÉI 60.: „Jobb volna menni már Tásmaniába, / – és valóban, oda kell menni, hogy megéljünk; – mert itt, ki tudja, mi vár ránk? Csak költők vagyunk, (és hazaárulók; de árusunkat nem fizették pénzzel, ingyen árultuk a hazát) – állásunkat és becsületünket veszítettük el érte – aligha fogunk megélni itt Magyar-

Babits a *Magyar költő...* könyvbéli közléseinél nem utalt arra, hogy az 1919-es szöveget mindkétszer átdolgozta, mi több, az 1919-es keletkezési dátum feltüntetése mindkét alkalommal azt sugallta, hogy olvasói az eredeti szöveget kapják kézhez – az *Élet és irodalom*ban közölt szerzői jegyzet pedig kifejezetten megtevesztő.⁷⁷ Filológiai értelemben az 1938-as közlés tekintendő az *ultima manus* által jóváhagyottnak, de ezt semmiképpen nem ajánlhatjuk főszöveggé a jövőbeni kritikai kiadás számára, hiszen Babits – láthattuk: több fázisban – elszegényítette a kronológiailag első szöveg jelentésvonatkozásait, másfelől viszont például a „Jobb volna menni már Tásmaniába” kezdetű passzusba olyan személyes vonatkozású „jólátokat” csempészett be, amelyek az 1919-es sörét kilátásokat visszamenőlegesen más dimenzióban mutatták. Úgy gondoljuk, hogy nem lehet rangsort felállítani az 1919-es, az 1929-es és az 1938-as szöveg között, mert az 1919-es szöveg értelme – sok tekintetben – a későbbi változtatások fényében világosul meg, ám e későbbi szövegek – más szempontból –: csonkák.

IV.

A *Magyar költő kilencszáztizenkilencben* teljes kézírata nem ismert (miként a szerző életében megjelent későbbi kiadások nyomdai levonatai sem találhatók meg közgyűteményeinkben). A töredékek rendszerezését a Babits-kéziratkatalógus nyomán⁷⁸ Róna Judit végezte el a Babits-kronológia 3. kötetében.⁷⁹ Ismeretes egy ceruzáírású fogalmazványtöredék, amely az esszé *Vallomás*-részéből két gondolatmenetet tartalmaz: az első a 928. oldal nyitó bekezdésének javított, de a megjelent szöveghez képest csak helyesírási eltéréseket mutató változata, a második a 926. oldal második bekezdésének variációja.⁸⁰ Néhány, szintén csak helyesírási eltéréseket mutató ceruzáírásos sor egy Babitsnak küldött levél verzóján olvasható (Ny 928. p. 35. sor–929. 1. sor).⁸¹

országban. Igaz, vannak itt adósaink, mert adtunk valamit, tettünk valamit – de amit tettünk, a Szellemmel tettük, nyelvel és kultúrával – és hát fontos itten a Kultúra? – s különben, aki oly intelligens, hogy érti, amit tettünk, vagy oly jóhiszemű, hogy el is ismeri: az már bizonyos maga is hazaáruló egy kicsit – mert olyan ország ez! Majd könyveinkből élünk, míg el nem fogy, – azaz antikvárnak eladogatott könyvtárunk árából – ez várja Magyarországon »az emberélet útjának felén«, aki kultúrát mert csinálni – politika nélkül – egy fél életen át!” E 147.: „Jobb volna menni már Tásmaniába, / – (ahova, hallom, gyarmatosokat toboroznak) mert itt, nem igen van többé szükség ránk. Csak költők vagyunk, (és hazaárulók; de árusunkat nem fizették pénzzel, ingyen árultuk a hazát). Amit tettünk, a Szellemmel tettük, nyelvel és kultúrával – s aki oly intelligens, hogy érti, amit tettünk, vagy oly jóhiszemű, hogy el is ismeri: az már bizonyos maga is hazaáruló egy kicsit. – Majd könyveinkből élünk, míg el nem fogy, – azaz antikvárnak eladogatott könyvtárunk árából – valahogy majd csak megélünk mindenkép[p]. Bár különös jó élet aligha lesz.”

⁷⁷ „A kommun bukását követő első hetekben írtam, az átélt események és izgalom közvetlen hatása alatt, s ez magyarázza hangjában és tartalmában azt, ami ma már talán indokolatlannak látszhatik. Bizonyos, hogy már néhány hónap múlva sokban másképp [p] írtam volna meg; de az is bizonyos, hogy nincs benne semmi, amit ma is teljességgel ne vállalhatnék; s talán érdekes dokumentum-volta is indokolja újbóli közzétételét.” (Lásd *Jegyzetek*, ÉI 193.)

⁷⁸ *Babits Mihály kézíratai és levelezése*, I., szerk. CSÉVE Anna – KELEVÉZ Ágnes – MELCZER Tibor – NEMESKÉRI Erika, Argumentum–PIM, Budapest, 1993, 431–432.

⁷⁹ RÓNA, *I. m.*, 614–616. Jelen vállalkozás keretében az esszébe illesztett versek kézíratait nem tekintjük át.

⁸⁰ OSZK Kt. Fond III/1953/4. A szöveg Földi Mihály Babitsnak feltehetően 1919 nyarán küldött levélének verzóján található (a levél nem szerepel a Babits-levélezés kritikai kiadásának 1918–1919-es kötetében); a Babits-szöveget bizonyos pontatlanságokkal lásd RÓNA, *I. m.*, 614–615.

Figyelemre méltó viszont két főlíonnyi, fekete indigós gépirat Babits javításával: a főliók több részről vannak összeragasztva, számozásuk 12. és 13., és az 1919-es Nyugat-közlésből a 920. p. 36. sor és a 922. p. 12. sor közötti részt, az egyetemi tanári kinevezés történetét tartalmazzák.⁸² A gépirat elejéről megpróbáltuk rekonstruálni az eredeti szöveg 16 sorát, amelyből például kiviláglik Babits döntése, hogy a *szocialista* és *kommunista* szavakat önnön személyével még *tagadva sem* kívánta összefüggésbe hozni:

Rokonaim éhezve, vagyonkájukat, állásukat veszítve, sőt halálra jegyezve lappangtak, vagy menekültek, ki az országból. Mi volt a bűnük? Egy vélemény, amely kezdett az enyém is lenni. És én még mindig ott ültem a Katedrán, mely a Vörös Ország ifjúságának mesterévé avatott, a Katedrán mely<et . . . . .> a Megtiszeltetés helye helyett a Szégyen padj<. . . . .>, hol csak>|:a lett; de| az ifjúság nagy ragaszkodása <és a megélhetés kényszere> |; annyi várakozás s bizalom ott| tartott|:|<. . . . .> A Katedrán|:| hova azok tettek <akik nemzetemet ölték.>* <akiket kezdtem szívemből gyűlölni>|:|:|

...Engedd meg, nemzetem: magamról beszélek,

Babits Mihályról,

egész személyesen: mert visszafojthatatlanul lírikus vagyok; és egyéni bánat tép, egyéni emlékek fojtogatnak, egyéni tiltakozás robban ki belőlem. Miért tettek ők engem a Vörös Mesterré? Nem tagadnám és nem szégyenleném; <tény azonban> |:de a valóság:| az hogy <én> nem voltam <kommunista – még szocialista> |:az ő elveik embere – még elveiké:| sem – még eleinte sem|:| <még csak elvben sem.>

<Nem voltam én az ő emberük, eleinte sem.>** Ma is emlékszem

* fekete indigós törlés

** lila gépszalagos törlés (ezeken kívül minden javítás ceruzával)

Kiegészítésként megjegyezzük, hogy a Babits-kézirat-katalógus és a Babits-kronológia által az esszé elejének variánsaként nyilvántartott, az OSZK Kézirattárában őrzött fogalmazvány (Fond III/1522.) nem tartalmazza a *Magyar költő...* szövegváltozatát. Másfelől a Babits-kézirat-katalógus összeállításakor még nem állt a szerkesztők rendelkezésére az a PIM-ben található lila színű, javított gépiratos oldal (sorszám: 20; a Nyugat-közlés 928. p. 26. sorától a szöveg végéig),⁸³ amely az OSZK Kézirattár Fond III/1758-as jelzete alatt található két (fekete) gépiratos oldallal együtt készülhetett.

⁸¹ Szudy Elemér Babits Mihálynak, [Budapest, 1919. október 15. előtt], OSZK Kt. Fond III/1969/22. Közölve: Babits Mihály *Levelezése 1919–1921*, szerk. MAJOROS Györgyi – TOMPA Zsófia, Argumentum, Budapest, 2012, 20.

⁸² OSZK Kt. Fond III/1758.

⁸³ PIM V. 4850/3. (1984. évi kézirat-tári szórvány)

V.

Sipos Lajos kismonográfiájában közreadott olyan szövegrészleteket, amelyeket az esszé publikálása előtti Babits-jegyzetek közé sorolt.⁸⁴ Róna Judit mutatott rá, hogy ezek a töredékek legkorábban 1920 őszén keletkezettek, hiszen Lengyel Géza *A képzőművészeti nevelés. Réti István cikkéhez* című Nyugat-figyelője nyomdai levonatoldalainak rektójára íródtak,⁸⁵ másfelől Babits feltüntette azokat az 1919-es Nyugat-oldal-számokat is, ahol a revízió alá vett részek szerepeltek.

Róna Judit a szövegrészeket más sorrendben és kihagyásokkal közölte,⁸⁶ itt most a szerzői intenciónak megfelelő beosztást követjük (Babits a szaggatott vonallal való színűleg azt jelezte, hogy az adott szövegegységet változatlan formában emeli át):

[1.]

923.

De ma, barátaim, ma, amikor mindenki a nemzet szavait ordítja – – – – – a foglalt helyeket: hogy kis harcaik vár<át>|:ait:| építsék azokon – s a nemzet ismét gyalázatos célok cégére lesz – ma mi ne legyünk nemzetiek, barátaim – s hagyjuk az ostobáknak – ügyis vigyáznak ők hogy hazáruló maradjon aki okos s jóhiszemű – megalakíthatjuk, barátaim (jó társaság lesz ez)

– – – – –

[2.]

923.

véres gazoknak, kik beszárt eszmék

[3.]

920.

Mi volt a bűnük? Egy vélemény amely kezdett az enyém is lenni. •Ellenük lehettem* mikor ők sereglettek a véres Kard körül; de testvérük mikor ellenük emeltek kardokat. Magamról beszélek

Babits Mihályról

egész személyesen; – mert |:visszafojthatatlanul lírikus vagyok és:| egyéni emlékek fojtogatnak, egyéni tiltakozás robban ki belőlem: ez volt az én Eszmém? •Óh! egy napig sem voltam nyugodt igazán. Még el sem szüntek a Háború szív-dobogásai; s már új Rém tűnt föl a <lát>|:szem:|határon: új Erőszak, új Rabság.

⁸⁴ SIPOS, I. m., 93–94.

⁸⁵ OSZK Kt. Fond III/1857. Lengyel Géza figyelője a Nyugat 1920. szeptemberi számában jelent meg (897–899.).

⁸⁶ RÓNA, I. m., 615.

– Ez az eszme énnekem nem eszmém – mondogattam – amely jogosnak hirdeti az Erőszakot, – és láttam már, mint fognak veszni ismét ártatlan emberek ügyért, mely nem ügyük. Ez a nemzet talán belepusztul...

– Hát vér csak, mindig vér! – mondogattam; de barátaim új hajnal pírját álmodták a vérben: ez az utolsó vér! Lelkesek voltak, jóhiszeműek; és én szégyelltem magam rajongásuk mellett: hisz

-----

Babits előbb a két + között olvasható szöveg beillesztésére gondolt, majd e részt áthúzta; a margón jelezte, hogy a folytatás a Nyugat-közlés 922. oldalán található.

* *korábban:* , mert ellenük voltam

[4.]

926.

ellentétes vádak is; mert más oldalról is hajráztak ellene: hol zsidóbérenc volt, hol

Szembeötlő, hogy mind a négy töredék olyan szöveghelyekre vonatkozik, amelyek (másféleképpen) átalakulnak az 1929-es közlésig. Mi több, az első inkább az 1938-as megoldást idézi meg, sőt mondhatni, hogy az „ostoba”, illetve „okos és jóhiszemű” szembeállításával annál karakteresebb ítéletet mond.⁸⁷ Érdemes felfigyelni a „vörös gazok” „véres gazok”-ká alakítására – és a vér motívuma a harmadik töredék zárlatában egy meglehetősen bizarr képben újra feltűnik.

A harmadik töredék formájában az 1929-es megoldást előlegezi, hiszen az egyetemi tanárság ügyét Babits már 1920 őszén is elhagyja, helyette az események lelki hátterét rajzolná meg, amelynek fő motívuma a kommunista terror hatására bekövetkező, de már előtte érlelődő meghasonlás. A szöveg azonban, ha nem ismerjük fel, hogy középső része beillesztés (volna), logikailag zavarosnak mutatkozik, hiszen sem az esszében megmutatózó ethosznak, sem a valós történéseknek nem felel meg, hogy Babits az üldözött kommunisták „testvére” lett volna, miként *ellenük sem volt igazán* (és ezen a „voltam” „lehettem”-re való cseréje sem segít) – végül jogosan húzza ki az egész betoldást.

VI.

Az OSZK Kézirattára őrzi Babits Mihály bekötött (de hiányos) Nyugat-sorozatát. Az 1919. novemberi szám belső címlapjának verzóján, a *Magyar költő kilencszáztizenkilencben...* előtti oldalon a következő, eddig ismeretlen autográf ceruzatisztázatot olvasható:

⁸⁷ Az 1929-es és az 1938-as szövegváltozatokat lásd a 74. lábjegyzetben

E kötet elé küldök egy régi cikket, sokszavú heroldnak. Szomorú csalódások, nehéz visszahatás heroldja volt: ma bizonyosan másként beszélne! Mindegy:* becsületesen beszélt akkor is; becsületes szó ma sem lesz tán a sötétség szava – akármilyen sötét van is köröskörül... Eredj hát, szegény, felemás heroldom!

-----

korábban: Mindegy!⁸⁸

Az OSZK Kézirattárában a Fond III/1663-as számon őrzött három szövegegység nyilvánvalóan a fenti tisztázat előzményének tekintendő:

[1.]

Egy vonagló ország ágyán születtek e versek, s talán nem felesleges hogy herold jár előttük: egy cikk amit még <1>919 augusztusban írtam.

[2.]

Ezt a cikket még 919 augusztusban írtam a Nyugat<nak> |:számára:|; keserves évek lírájának* szomorú heroldja ez. Felemás ruhában jön mint a régi heroldok; s lehet hogy ma másik színével szeretne világ felé fordulni mint akkor. Lehet hogy ma más nyelvet használna; <s> talán keményebbet <kivált a> |:e| maiak ellen... de minék harcolni? Ami halandó, meg fog halni úgyis, <de> |:s| csak a lélek igaz lírája méltó hogy megéljen.

-----

* *fölte:* dalainak – a két szó két vonal között

[3.]

E kötet elé küldök<m ezt a> |:k egy régi:| cikket, sokszavú heroldnak! Szomorú csalódások, nehéz visszahatás heroldja volt: ma bizonyosan másként beszélne! Mindegy: becsületesen beszélt akkor is; s becsületes szó <nem lehet> ma sem lesz tán a sötétség szava – akármilyen sötét van is köröskörül... Eredj hát, szegény, felemás* heroldom!

-----

* *javított szó*

A fenti három variáns – miként szerzőjük⁸⁹ – „változatos és kétes színekben állt a világ előtt”.⁹⁰ A Nyugatban található tisztázat Róna Judit következtetését támasztja alá,

⁸⁸ OSZK Kt. Fond III/44k. A Babits-bejegyzés fényképmásolatát lásd a tanulmány végén.

⁸⁹ Lásd a 9. lábjegyzet idézeteit.

⁹⁰ Ungvári Tamás *Adalékok Babits Mihály pályaképehez (1918–1919)* című tanulmányában kisebb hibákkal közölte a 2. és 3. töredéket, a „két fogalmazványt” Basch Lóránt bocsátotta rendelkezésére (lelőhelyként „OSZK Analekta”-jelzettel megadva). Ungvári szerint Babits „az *Élet és irodalom* kötet független előhangjaként” tervezte a *Magyar költő...* megjelentetését, a hozzá fűzött rövid bevezető szükségességét a következőképpen indokolta: „A dokumentumból világos, hogy Babits nem szeretne volna, ha tanulmányát, melyet egy zaklatott idegállapot sokban igazságtalan s pillanatnyi hangulatozó tükröző írásának tartott, holmi alpári antikommunista pamfletnek használnák fel azok, akiket a sötétség képviselőinek

miszerint Babits a *Nyugtalanság völgye* című kötet élén kívánta közölni a végleges jegyzetet. A középkori bajvívókat „bejelentőjük”, azaz heroldjuk mutatta be a párviadal előtt, a *Magyar költő...* ilyen hírnökként kért volna figyelmet a verseknek. Babits jogosan használta a herold kifejezést azért is, mert – az esszé *Ady Endréhez* című verséből vett mottója szerint – önmagát is képletes bajvívónak érezte.

Mindazonáltal a három jegyzetvariáns (és ekként a Nyugat-tisztázat) 1920 őszén keletkezhetett, azonos indíttatásból az esszészöveg – V. fejezetben ismertetett – javításkísérleteivel, hiszen az 1. és a 2. variáns Kosztolányi Dezső *A rossz orvos* című, Nyugatban megjelent elbeszélésének egyik nyomdai levonatoldalának verzőján, míg a 3. a *Légy jó mindhalálig* című Móricz-regény egyik félbetépett levonatoldalának verzőján található. A Kosztolányi-elbeszélés az 1920. szeptemberi számban kapott helyet (a levonat a 829. Nyugat-oldal), míg a Móricz-regény vonatkozó folytatása októberben (a levonat a 978–979. Nyugat-oldalokról való). Babits a 3. variánst másolta be az 1919-es Nyugat kötetbe, nyilván ezt a példányt kívánta volna a nyomdába küldeni, ugyanakkor a nyomtatott esszészövegben nincsenek javítások.

A *Nyugtalanság völgye* 1920 karácsonyára jelent meg a Táltosnál, a kicsiny, de aktív kiadónál.⁹¹ Babits elszerződött a Pallas Kiadótól, ahol voltak lekötött munkái, de érezte, hogy személye tehertétel a számukra; ellenben „a Táltos hetekig járt utána, százféle módon kimutatta, hogy mily nagy súlyt fektet rá, s emellett olyan feltételeket ajánlott neki, melyek egzisztenciáját nagyban biztosítják, legalább a nélkülözéstől megóvják” – világította meg Schöpflin Aladár a váltás mozgatóerőit.⁹²

A *Nyugtalanság völgye* mint cím Edgar Allan Poe *The Valley of Unrest* című versét idézi meg – aligha véletlenül. Babits versei hangulatilag emlékeztetnek az amerikai költő világlátására; szűkebb miliője és tágabb környezete nyugtalanságban, beláthatatlan változások között élt ezekben az években. Babits az elmúlt Nagy Háború izgatott hangú, tiltakozó költeményei közé régebbi verseket is beillesztett, az egész kompozíciót átjárja az elmúlt idill melankóliája, másfelől a reménytelenség, a kétségbeesésbe forduló jajkiáltás.

Szabó Lőrinc – Babits megelőző másfél évének bizalmas tanúja – maga is úgy látta, hogy a *Nyugtalanság völgyében* „minden vers egy-egy életrajzi adat”.⁹³ Ily értelemben indokolt lett volna a *Magyar költő kilencszáztizenkilencben* szerepeltetése – hiányát sem

tartott. [...] »Szomorú csalódás«, »nehéz visszahatás«, »felemás herold« – olyan szóképek ezek, melyek arra mutatnak, hogy Babits – ha a maga világnézeti változását őszintének és jogosnak is hitte, a módot és hangot, ahogy ennek először kifejezést adott, megbánta.” (ItK 1959/2., 248–249.). Sipos Lajos szintén Babits évek múltán bekövetkező szemléleti átalakulásának alátámasztására idézte a 2. szöveg egy rövid részletét (Sipos, I. m., 98–99.). Róna Judit Babits-kronológiájában kétszer utalt a Fond III/1663-as jelzet szövegegységeire, egyik helyen feltételezve, hogy Babits a jegyzetet a *Nyugtalanság völgye* című verseskötet elé szánta, de a keletkezés idejeként mindkét alkalommal 1920 elejét adta meg (Róna, I. m., 615.; 666.).

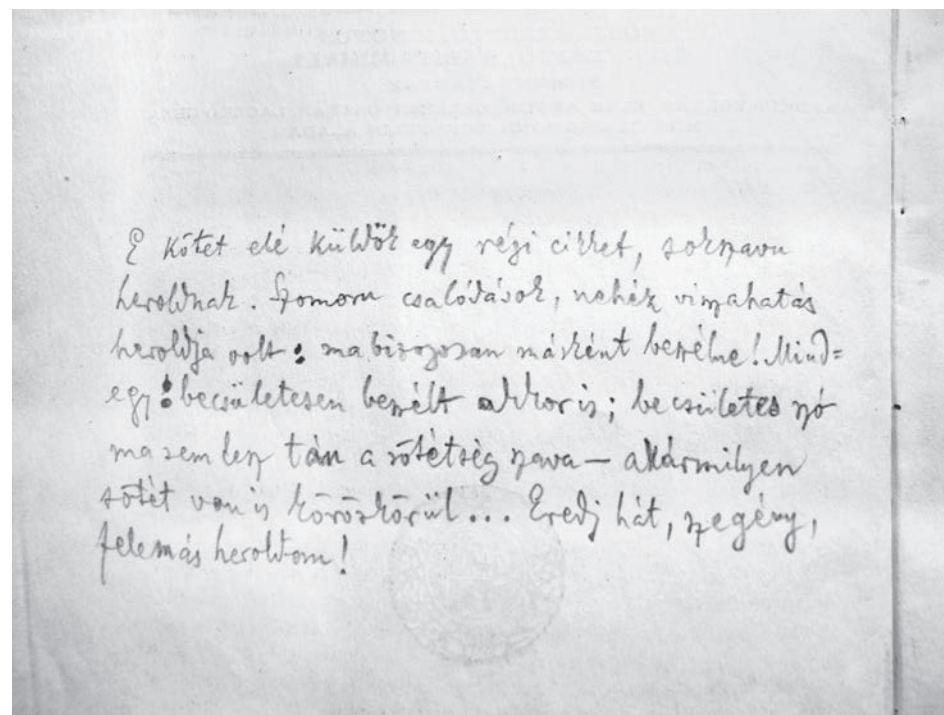
⁹¹ A Táltos Kiadót Inárcsi Farkas László földbirtokos alapította 1915-ben, célja a kortárs írók támogatása volt; a kiadót 1924-ben eladta, és az hamarosan megszűnt. (SziJ Rezső, *A Táltos Könyvkiadóról*, MKSz 1969/1., 37–41.)

⁹² Schöpflin Aladár Hatvany Lajosnak [Budapest, 1920. május 31.] = *Levelek Hatvany Lajoshoz*, szerk. HATVANY Lajosné, Szépirodalmi, Budapest, 1967, 266.

⁹³ SZABÓ Lőrinc, *Nyugtalanság völgye. Babits Mibály legújabb versei*, Nyugat 1921. január 1., 51.

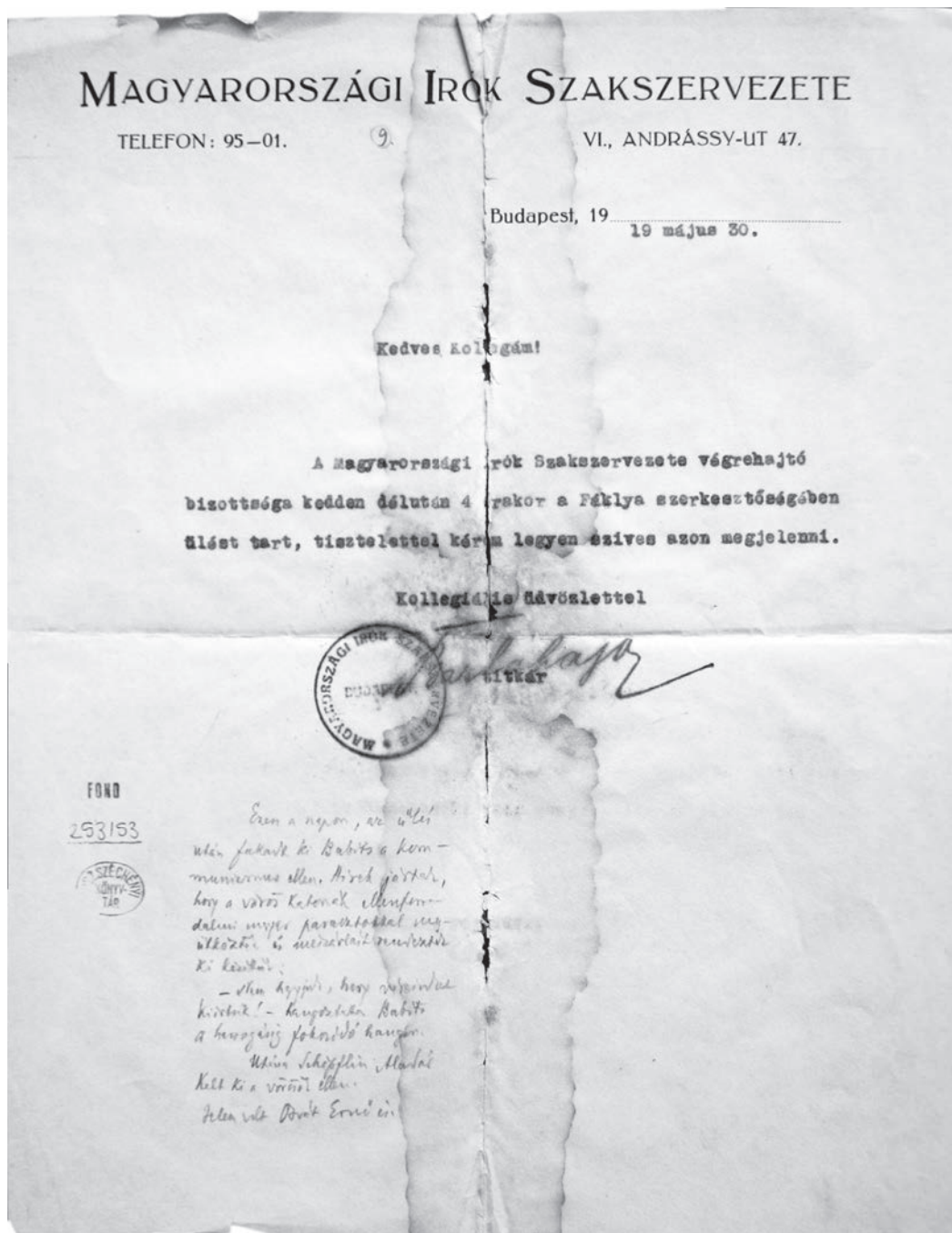
levél, sem egyéb dokumentum nem magyarázza,⁹⁴ „helyén” az *Előszó* című, eredetileg a Nyugat 1918. december 1-jei számában közölt vers olvasható.

Az esszé ugyanakkor a versek közéleti-politikai olvasatát helyezte volna előtérbe, csonkította volna érzelmi gazdagságukat. S másfelől: Babits 1920 őszén a *Magyar költő...* végleges formáját illetően sem tudott dűlőre jutni: akkori javításai radikálisabb megszólalásra való törekvést sejtetnek, míg nagyobb szövegegységeket nyomtalanul tüntetett volna el. „Lehet hogy ma más nyelvet használna; talán keményebbet e *maiak* ellen... de minek harcolni?” – fogalmazott a 2. jegyzetvariánsban. Beszélni és hallgatni is kívánt volna egyszerre – végül csak a „Szíttál-e lassú mérgeket...” kezdetű verset emelte át a *Nyugtalanság völgyébe*.

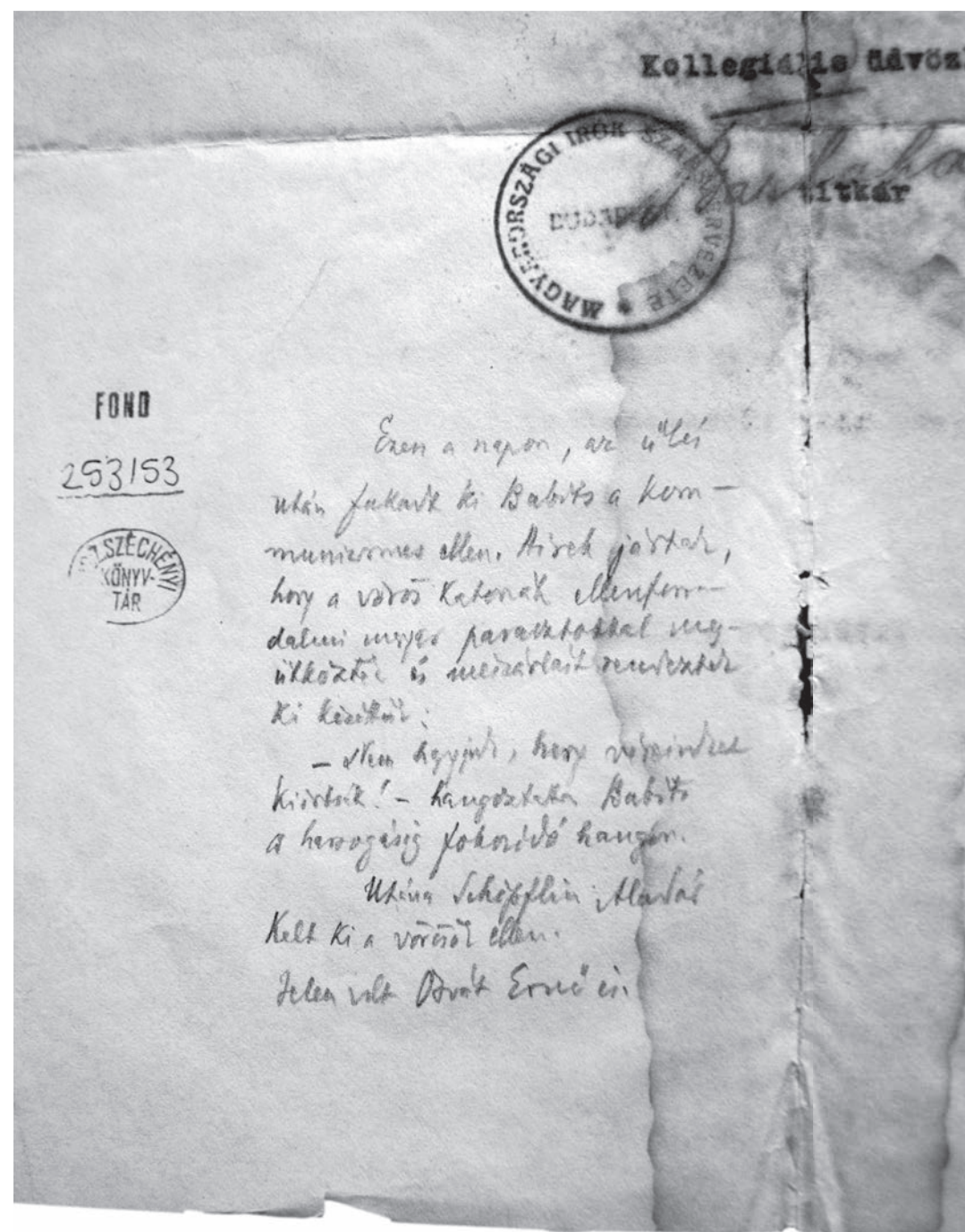

Babits Mibály megjegyzése saját Nyugat-példányában, OSZK Kt. Fond III/44k.

⁹⁴ A Táltos Kiadó irattára a második világháborúban megsemmisült (SziJ, I. m., 37.).

Barta Lajos Elek Artúrnak szóló levelének fényképmásolata,
Budapest, 1919. május 30., OSZK Kt. Fond 253/53.

Elek Artúr megjegyzése a Barta Lajos által küldött levélen
A fényképeket készítette és digitálisan restaurálta Dinnyés Artila – közreműködését ezúton is köszönjük.